

Projekt

Druk nr49.....

**UCHWAŁA NR
RADY GMINY LIPNO**

z dnia 2024 r.

w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami Gminy Lipno na lata 2024-2027

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Program opieki nad zabytkami Gminy Lipno na lata 2024-2027, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Lipno.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

WALCA PRAWNY

mgr Renata Torz

107/21

Projekt

Uzasadnienie

Na podstawie art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami ma na celu w szczególności:

- 1) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Projekt uchwały został pozytywnie zaopiniowany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu pisemem nr WWKZ.5120.8309.4.2024. z dnia 12 września 2024 roku.

Wobec powyższego podjęcie uchwały jest uzasadnione.

WÓJT GMINY LIPNO

Łukasz Litka

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY LIPNO
NA LATA 2024-2027**

LIPNO 2024

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	10
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	12
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	20
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	20
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	20
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	22
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	23
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	24
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	24
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	25
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	29
5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.....	30
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	31
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	31
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	33
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	40
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	41
6.5. Zabytki archeologiczne.....	41
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	42
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	42
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	42
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	47

7. Dziedzictwo niematerialne.....	51
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictw kulturowego.....	53
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	53
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	63
8.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	67
8.4. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	67
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	69
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	79
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	81
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	81
11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	82
11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	83
11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	84
11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.....	84
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	89
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	90
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	91

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowi winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienia kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie

edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Lipno związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Lipno na lata 2024-2027 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami Gminy Lipno na lata 2018-2021* przyjętego Uchwałą Nr III/18/2018 Rady Gminy Lipno z dnia 17 grudnia 2018 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Lipno jest położona w środkowo-zachodniej Polsce, w południowo - zachodniej części województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 75 km od jego stolicy, Poznania. Posiada status gminy wiejskiej i stanowi jedną z siedmiu gmin tworzących powiat leszczyński, zajmując 12,9% jego powierzchni. Siedzibą władz samorządowych i zarazem lokalnym ośrodkiem handlowo – usługowym dla mieszkańców gminy jest miejscowość Lipno, położona w centrum gminy przy drodze ekspresowej S5 Poznań - Wrocław, tuż obok linii kolejowej, niespełna 8 kilometrów na północ od Leszna. Obecne terytorium gminy zostało ukształtowane w wyniku reformy samorządowej w 1973 r. W latach 1975-1998 gmina położona była w ówczesnym województwie leszczyńskim.

Gmina sąsiaduje z pięcioma gminami należącymi administracyjnie do dwóch powiatów:

- od zachodu – z gminą Włoszakowice, powiat leszczyński,

- od południowego zachodu - z gminą Święciechowa, powiat j. w.,
- od południa – z miastem Leszno, na prawach powiatu,
- od wschodu - z gminą Osieczna, powiat j. w.,
- od północy – z gminą Śmigiel, położoną w powiecie kościańskim.

Powierzchnia gminy zajmuje 103,43 km², w tym użytki rolne zajmują ok. 70% - stąd funkcją wiodącą gminy jest rolnictwo, zaś tereny leśne 21% powierzchni. Znaczna część terytorium objęta jest ochroną przyrodniczą, leżąc w granicach obszarów chronionego krajobrazu: „Kompleks leśny Śmigiel – Święciechowa” i „Pojezierze Krzywińsko–Osieckie wraz z zadrzewieniami gen. Dezyderego Chłapowskiego i kompleksem leśnym Osieczna - Góra”.

Gmina zamieszkiwana jest przez 9 801 mieszkańców (dane GUS z 31.12.2023), czyli zamieszkuje ją 17,7% ludności powiatu. Gęstość zaludnienia wynosi 94 os./km². Strukturę osadniczą tworzy 15 wsi sołeckich: Goniembice, Górka Duchowna, Gronówko, Klonówiec, Koronowo, Lipno, Mórkowo, Radomicko, Ratowice, Smyczyna, Sulejewo, Targowisko, Wilkowice – największy ośrodek ok. 3500 mieszkańców, Wyciążkowo, Żakowo, obejmujących 22 miejscowości.

Mapa z serwisu wiki [OpenStreetMap](https://www.openstreetmap.org) dla Lipno

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg gminnych o długości 82 km oraz dziesięć odcinków dróg powiatowych o łącznej długości ok. 51 km. Przez tereny gminy przebiegają również odcinki dróg: przecinająca na kierunku północ-południe droga ekspresowa S5 relacji Poznań – Wrocław, długości 9,7 km, z węzłem „Radomicko”, a także wiedzie zelektryfikowana, dwutorowa linia kolejowa E-59 relacji Poznań-Wrocław oraz jednotorowa linia kolejowa nr 359, niezelektryfikowana, relacji Leszno-Zbąszyń, o znaczeniu drugorzędym.

Według podziału fizycznogeograficznego Jerzego Kondrackiego, gmina położona jest w granicach makroregionu Nizina Południowowielkopolska, w mezoregionie Wysoczyzna Leszczyńska - południowa część gminy i w makroregionie Pojezierze Leszczyńskie, mezoregion Pojezierze Krzywińskie – północna część gminy. Granicę między mezoregionami stanowi obniżenie w północnozachodniej części gminy, którym płynie – jedyny większy ciek w gminie - Samica Leszczyńska, biorąca początek na południowy zachód od Lipna, będąca lewostronnym dopływem Południowego Kanału Obry. Zróżnicowana rzeźba terenu została ukształtowana w czasie zlodowacenia bałtyckiego i środkowopolskiego. Cechą wyróżniającą jest brak na terenie gminy naturalnych jezior, występują głównie sztuczne zbiorniki wodne. Do wód powierzchniowych należy także rozbudowany system rowów.

Na terenie gminy występują udokumentowane zasoby pospolitych surowców mineralnych. Złoża kruszywa naturalnego - głównie żwiry i piaski - znajdują się w rejonie Gronówka, Smyczyny, Mórkowa, a w dolinie Samicy Leszczyńskiej złoża: kredy jeziornej Błotkowo, torfu Wydorowo i Samica-Marcin II. Tylko część z nich jest eksploatowana, niektóre okresowo. Ponadto występuje złożo gazu ziemnego Żakowo, nieeksploatowane.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych. Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła w okresie średniowiecza, w tym też czasie kształtuje się obecny układ wielu miejscowości. W średniowieczu ziemie te stanowiły przede wszystkim własność szlachecką. Górka Duchowna, Targowisko i Radomicko były we władaniu Zakonu Benedyktynów z Lubinia, o czym wspominają dokumenty źródłowe z odległych czasów. Górka Duchowna wzmiankowana jest w 1181 r., Radomicko w 1258 r., Wilkowice w 1322 r., Klonówiec wymieniany jest w 1388 r., Żakowo i Wyciążkowo w 1393 r., o Goniembicach i Gronówku wspominają dokumenty z 1395 r. W średniowieczu przez te tereny przebiegał ważny szlak targowy, łączący Śląsk z Wielkopolską, który miał wpływ na rozwój poszczególnych miejscowości. Okres świetności terenów gminy przerwał potop

szwedzki i wojny osiemnastowieczne.

Po II rozbiore Polski w 1793 r. tereny gminy dostały się pod panowanie pruskie, w latach 1807-1815 leżały w granicach Księstwa Warszawskiego, natomiast po Kongresie Wiedeńskim w 1815 r. znalazły się ponownie pod zaborem pruskim, wchodząc w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego. W czasie I wojny światowej były pod okupacją cesarskich Niemiec. Mieszkańcy gminy walczyli w szeregach największego, zwycięskiego zrywu niepodległościowego w historii Polski, Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, dzięki któremu omawiane tereny włączono do odrodzonego państwa polskiego. W czasie okupacji hitlerowskiej tereny gminy zostały włączone do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”. Szerzyły się aresztowania, egzekucje mieszkańców gminy, terror, wywózki do obozów koncentracyjnych, wysiedlenia. Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej w 1945 r. rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych w realiach 2 poł. XX i początku XXI w. Obecnie podejmowane przez samorząd działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Warto dodać, iż gmina związana jest z biografią znanych postaci historycznych np.: w Radomicku bywał i krótko mieszkał u dziadków ze strony matki Bronisławy - Antoniego i Emilii Zgaińskich — Roman Maciejewski, wybitny polski kompozytor, pianista, dyrygent, filozof (urodzony 28.02.1910 r., w Berlinie, zmarły 30.04.1998 r. w Göteborgu), który od 1934 r. większość życia spędził poza granicami kraju. Artysta w 1919 r. zamieszkał z rodzicami najpierw w Radomicku, a następnie w Lesznie, gdzie spędził lata młodości. Kontynuując naukę w gimnazjum w Lesznie, jednocześnie, jako stypendysta hrabiego Krzysztofa Mielżyńskiego, dojeżdżał do konserwatorium poznańskiego, by uczyć się w klasie fortepianu. Był jedną z najciekawszych i najbarwniejszych postaci wśród muzyków XX w. Urnę z prochami artysty pochowano na cmentarzu w Lesznie. Upamiętniając związki Maciejewskiego z Lipnem, jeden z cyklicznych koncertów Leszczyńskiego Festiwalu Muzycznego im. Romana Maciejewskiego odbywa się w Gminnym Ośrodku Kultury w Lipnie.

Również młodszy brat kompozytora są związani rodzinnie z Radomickiem i zasłużonymi dla polskiej kultury: Wojciech był znanym reżyserem radiowym i teatralnym oraz od lat 90. XX w. opiekunem i promotorem twórczości kompozytorskiej swojego starszego brata Romana, a Zygmunt był znanym aktorem teatralnym, filmowym, telewizyjnym oraz spikerem i reżyserem radiowym.

W Górcie Duchownej urodził się Tomasz Sobkowiak (ur. 12.12.1895 r. - zm. 31.03.1949 r. w Zielonej Górze) – urzędnik państwowy, w międzywojniu studiował prawo, następnie podjął pracę w administracji m.in. pełnił stanowisko wiceprezydenta Leszna, a po wojnie był pierwszym polskim burmistrzem Zielonej Góry (1945–1946). Uczestnik I wojny światowej, ranny w bitwie pod Verdun. W latach 1942–1945 był więźniem obozu koncentracyjnego w Auschwitz-Birkenau.

W Górcie Duchownej przez ponad rok mieszkał i pracował, a następnie zmarł 7 sierpnia 1871 r. błogosławiony Kościoła katolickiego Edmund Wojciech Stanisław Bojanowski herbu Junosza (ur.14.11.1814 r. w Grabonogu) - działacz społeczny i założyciel ochronek dla dzieci wiejskich, założyciel Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Marii Panny. Imię błogosławionego przyjęła tutejsza szkoła podstawowa.

W krajobrazie kulturowym gminy występują małe obiekty kultowe – kapliczki, figury i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Kilka spośród nich zostało ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Znajdują się one w miejscowościach np.: Goniembice, Górka Duchowna, Gronówko, Koronowo, Lipno, Radomicko, Targowisko, Wyciążkowo, Żakowo.

Specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze, które podlegają ochronie niezależnie od stanu zachowania i bez względu na charakter wyznaniowy. W miejscowościach: Goniembice, Górka Duchowna, Mórkowo, Wilkowice znajdują się cmentarze katolickie. Natomiast nieczynne cmentarze ewangelickie, a właściwie ich pozostałości, znajdują się w miejscowościach: Sulejewo, Wilkowice, Wyciążkowo, Żakowo, stanowią świadectwo wielokulturowości tych ziem. Najlepiej zachowany i cyklicznie porządkowany jest cmentarz w Wilkowicach.

O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych świadczą też miejsca pamięci i pomniki. Wpisane są one nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy, np. mieszkańców poległych w I wojnie światowej i powstańca z 1919 r. upamiętnia tablica memoratywna w Klonówcu, którą pierwotnie ufundował Józef Cioromski, ówczesny właściciel majątku, a w 2001 r. zastąpiona nową; w Lipnie znajduje się głaz z tablicą upamiętniającą powstańców z Lipna i okolic, którzy toczyli walki na terenie gminy w czasie Powstania Wielkopolskiego w styczniu i lutym 1919 r.; w Wilkowicach na budynku szkoły umieszczona jest tablica ku czci Powstańców Wielkopolskich.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Lipno na lata 2024-2027* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 609 ze zmianami).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym

bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zmianami), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust. 1 pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2),
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1),
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania

z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5 art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zmianami)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury

w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie

i utrzymanie,

- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej,

charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;

10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;

11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 609 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 54)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 1336 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1130 ze zmianami)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) dla obszaru gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu, rada gminy uchwała plan ogólny gminy; plan ogólny jest aktem prawa miejscowego (art. 13a ust. 1 i ust. 7),
- c) ustalenia planu ogólnego określa się, uwzględniając uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy, w szczególności zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej (art. 13b pkt 3 lit. j),
- d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),
- e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),
- f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim

konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1145 ze zmianami)

Ustawa określa (w art. 13 ust. 4), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50% (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 725 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 70 ze zmianami)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385);
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zmianami).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury;
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny.

Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,

- wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 przyjęty został Uchwałą Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. (M.P. z 2023 r., poz. 1470). Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

W programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce, wskazano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych co jest efektem ciągłego rozwoju Polski jak również zmian klimatycznych oraz toczącej się za wschodnią granicą wojny. Uznano, że istnieje konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych w zakresie decyzji odnośnie praw do konkretnego zabytku lub obszaru chronionego wokół niego.

Głównym celem tego programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Ten cel będzie realizowany przez trzy punkty. Pierwszy punkt to weryfikacja wybranych zasobów zabytków, drugi punkt to wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków, a trzeci to edukacja i partycypacja.

Program ma na celu zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków,
- plany zarządzania dla pomników historii,

- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych,
 - system bezpieczeństwa zabytków,
 - projektowanie konserwatorskie.
2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:
- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków,
 - opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
3. Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:
- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+),
 - digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego,
 - rozwój portalu zabytek.pl.
4. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:
- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach,
 - kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego,
 - wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
5. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:
- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami,
 - warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich,
 - wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych,
 - inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął

następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2019 r., poz. 4021).

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

Podkreślono konieczność podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmacniania tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

- a) wzmacnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,
- b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych, w tym adaptowanie i przystosowywanie ich do nowych funkcji m.in. na cele instytucji kultury i obsługi ruchu turystycznego,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej, którym nie można zapewnić ochrony w miejscach ich lokalizacji,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy, w tym w szczególności historycznych centrów miast, obszarów przemysłowych, powojaskowych, historycznego rozplanowania miejscowości,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi w postaci programów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca, w tym również obszarów o zachowanych wartościach kulturowo-

przyrodniczych, m.in. parków rezydencjonalnych, parków miejskich, ogrodów, cmentarzy,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,

- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty),

- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,

- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo, a w szczególności na przedpolach ekspozycji oraz na przebiegu osi widokowych, w tym zasad podziału terenu, linii zabudowy, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów w sposób zapewniający właściwe wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz podkreślających lub eksponujących ich walory architektoniczne, estetyczne i krajobrazowe,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,

- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo, w tym m.in. układu komunikacyjnego, systemu przestrzeni publicznych, kompozycji zieleni, linii zabudowy,

- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na charakterystyczne dla przestrzeni miast elementy krystalizujące kompozycje urbanistyczne, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, wnętrza urbanistyczne, ciągi alei, zieleni komponowana),

- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności

zachowania historycznych relacji wysokościowych, rozplanowania dominant (zapewnienie ekspozycji wież np. kościołów, ratuszy), ukształtowania dachów, układów zieleni, osi kompozycyjnych, gabarytów i gęstości zabudowy,

- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania,
- określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),
- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych;

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

- a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej,
- b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:
 - organizację izb pamięci, muzeów,
 - wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
 - tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,

- c) poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,
 - d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,
 - e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.
- 2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2022 r., poz. 58).

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania

zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z dnia 27 marca 2023 r. Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Dokument stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego, poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego.

Charakteryzując krajobraz województwa wielkopolskiego podkreślono, iż obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu. Szczególne znaczenie ma architektura sakralna. Kościoły i klasztory są niezwykle ważnym elementem krajobrazu Wielkopolski, gdyż ich wysokie wieże i duże bryły klasztorów stanowią często element dominujący w przestrzeni miast i wsi.

Szczególnym elementem wielkopolskiego krajobrazu są także liczne obiekty architektury rezydencjonalnej – zamkowej, dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej. Obiektom tym zazwyczaj towarzyszą parki, które bardzo często stanowią wyróżniki krajobrazowe, którym historycznie podporządkowany był krajobraz kulturowy i do dziś mają wartości estetyczne, kompozycyjne i historyczne. Stanowią często jedyne skupiska zieleni wysokiej w danej okolicy.

Istotnym elementem wyróżniającym się w krajobrazie są także zabytkowe cmentarze, które odgrywają podobną rolę jak parki rezydencjonalne, gdyż

zachowany stary drzewostan, charakterystyczny dla cmentarzy jest elementem dobrze postrzeganym w przestrzeni zarówno miast i wsi. Zieleń cmentarna jest elementem szczególnie rozpoznawalnym w mniejszych miejscowościach, gdzie cmentarze często były zakładane na ich obrzeżach i do dziś stanowią specyficzny element panoramy tych miejscowości.

Specyfiką Wielkopolski jest gęsta sieć osadnicza, która wyróżnia się miastami i wsiami o dobrze zachowanych, historycznie ukształtowanych układach przestrzennych – urbanistycznych i ruralistycznych z dużym nasyceniem zabudowy o walorach zabytkowych, w tym obiektów usług publicznych, mieszkaniowych, a także przemysłowych.

Cechą charakterystyczną wielkopolskiej przestrzeni są również zabytkowe wiatraki, których najwięcej zachowało się w południowej Wielkopolsce, a także aleje drzew i pasy zadrzewień śródpolnych.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

GONIEMBICE

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA, mur., 1815 r., podwyższenie wieży 1921 r.
Rejestr zabytków nr 1050/A z dnia 26.03.1970 r.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 1676/A z dnia 02.04.1975 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 1676/A z dnia 02.04.1975 r.

GÓRKA DUCHOWNA

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. MB POCIESZENIA I ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA, mur., XV/XVI w., rozbud. XVII-XX w.

Rejestr zabytków nr 30 z dnia 25.11.1932 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, mur., 2 poł. XIX w., przebud. 1906 r.,

Rejestr zabytków nr 318/Wlkp/A z dnia 16.05.2006 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 318/Wlkp/A z dnia 16.05.2006 r.

GRONÓWKO

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór, mur., 1 poł. XIX w., przebud. pocz. XX w.,

Rejestr zabytków nr 1002/A z dnia 12.05.1986 r.

b. oficyna, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 1002/A z dnia 12.05.1986 r.

c. park, ok. poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 1002/A z dnia 12.05.1986 r.

d. stajnia koni wyjazdowych, mur., 1880, przebud. XX w.,

Rejestr zabytków nr 1002/A z dnia 12.05.1986 r.

e. obora, mur. XIX/XX w.,

Rejestr zabytków nr 1002/A z dnia 12.05.1986 r.

f. obora, mur., 1900 r.,

Rejestr zabytków nr 1002/A z dnia 12.05.1986 r.

g. budynek inwentarski, mur., 1900 r.,

Rejestr zabytków nr 1002/A z dnia 12.05.1986 r.

h. stodoła, ob. magazyn, mur., 1917 r.,

Rejestr zabytków nr 1002/A z dnia 12.05.1986 r.

i. kuźnia ze stolarnią, mur., k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 1002/A z dnia 12.05.1986 r.

KLONÓWIEC

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 2 ćw. XIX w., rozbud. 1920 r.,

Rejestr zabytków nr 954/A z dnia 14.01.1979 r.

b. oficyna, mur., 2 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 954/A z dnia 14.01.1979 r.

c. park, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 954/A z dnia 14.01.1979 r.

MÓRKOWO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH, mur., 2 poł. XVI w., 1858 r.,
1909–1911 r.

*Rejestr zabytków nr 47 z dnia 12.12.1932 r. (wypis z księgi rejestru; nr porz.
19/47, nr AK I – 11a/75)*

RADOMICKO

DWÓR, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 1213/A z dnia 02.09.1970 r.

WILKOWICE

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MARCINA, mur., XV w., rozbud. XVII-XIX w.

*Rejestr zabytków nr 55 z dnia 12.12.1932 r. (wypis z księgi rejestru; nr porz.
27/55, nr AK I – 11a/82)*

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 1059/Wlkp/A z dnia 04.07.2018 r.

ZAJAZD, ob. dom, ul. Dworcowa 11, mur., 1888 r.

Rejestr zabytków nr 1452/A z dnia 30.08.1993 r.

RZĄDCÓWKA, ob. dom, ul. Dworcowa 12, mur., 1894 r.

Rejestr zabytków nr 1115/A z dnia 01.12.1988 r.

WIATRAK KOŻLAK, drew., 1779 r.

Rejestr zabytków nr 1031/Wlkp/A z dnia 23.03.1988 r.

WYCIĄŻKOWO

DWÓR, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 230/A z dnia 09.09.1968 r.

ŻAKOWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 955/A z dnia 14.01.1979 r.

b. stajnia i wozownia, poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 955/A z dnia 14.01.1979 r.

c. park, poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 955/A z dnia 14.01.1979 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

BŁOTKOWO

ZAGRODA NR 1:

a. dom, mur., pocz. XX w.,

b. obora, mur., pocz. XX w.,

c. stodoła, mur., pocz. XX w.,

d. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.

GONIEMBICE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA:

a. kościół, mur., 1815 r., podwyższenie wieży 1921 r.,

b. ogrodzenie, mur., ok. poł. XIX w.,

c. plebania, mur., 1815 r.,

d. dom parafialny nr 8, mur., ok. poł. XIX w.

KAPLICZKA, mur., 1948 r.

CMENTARZ KATOLICKI, pocz. XIX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO:

- a. cmentarz, pocz. XX w.,
- b. kaplica, mur., 1921 r.,
- c. brama, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,
- b. park, 2 poł. XIX w.,
- c. stajnia z chlewnią, mur., XIX/XX w.,
- d. chlewnia ze stodołą, mur., XIX/XX w.,
- e. spichlerz, mur., l. 30 XX w.,
- f. kuźnia z warsztatem, mur., l. 30. XX w.,
- g. piwnica, mur.(kam.), k. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 29, mur., pocz. XX w.

DOM NR 28, mur., k. XIX w.

DOM NR 32, mur., XIX/XX w.

GÓRKA DUCHOWNA

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. MB POCIESZENIA I ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA:

- a. kościół, mur., XV/XVI w., rozbud. XVII-XX w.,
- b. kapliczka z figurą Chrystusa, mur., XIX/XX w.
- c. kaplica, mur., 1881–1882 r.,
- d. kostnica, mur., 1881–1882 r.,
- e. plebania, mur., 1 poł. XIX, rozbud. k. XIX w.,
- f. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.,
- g. dom nr 48, mur., pocz. XX,
- h. dom nr 49, mur., pocz. XX w.,
- i. stodoła, mur., pocz. XX w. (przynależy do zagrody nr 49).

KAPLICZKA, mur., 1945 r.

KAPLICZKA, mur., 1948 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO:

- a. cmentarz, XIX w.,
- b. ogrodzenie, XIX/XX w.

PRZEDSZKOLE, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

- a. pałac, mur., 2 poł. XIX w., przebud. 1906 r.,
- b. park, 2 poł. XIX w.,
- c. rządówka, ob. dom nr 15, mur., pocz. XX w.,
- d. obora, mur., 2 poł. XIX w.,

- e. obora, mur., k. XIX w.,
- f. stodoła, mur., 1869 r.,
- g. budynek gospodarczy, mur., 2 poł. XIX w.,
- h. mączkarnia, ob. magazyn, mur., XIX/XX w.

DOM NR 19, mur., k. XIX w.

DOM NR 23, mur., pocz. XX w.

ZAGRODA NR 39:

- a. dom, mur., XIX/XX w.,
- b. budynek gospodarczy, mur.-drew., XIX/XX w.

GRONÓWKO

KAPLICZKA, mur., pocz. XX.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 1 poł. XIX w., przebud. pocz. XX w.,
- b. oficyna, mur., 1 poł. XIX w.,
- c. park, ok. poł. XIX w.,
- d. stajnia koni wyjazdowych, mur., 1880, przebud. XX w.,
- e. obora, mur. XIX/XX w.,
- f. obora, mur., 1900 r.,
- g. budynek inwentarski, mur., 1900 r.,
- h. stodoła, mur., pocz. XX w.,
- i. stodoła, ob. magazyn, mur., 1917 r.,
- j. kuźnia ze stolarnią, mur., k. XIX w.,
- k. czworak nr 14, mur., 1915 r.,
- l. dom nr 23, ob. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.

ZAGRODA NR 3:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. obora ze stodołą, mur., pocz. XX w.

JANOPOL

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. obora, mur., pocz. XX w.,
- b. stodoła, mur.(kam.), 3 ćw. XIX w.,
- c. dom nr 2, mur., pocz. XX w.

KLONÓWIEC

KAPLICA GROBOWA RODZINY CIOROMSKICH, ob. p.w. św. Teresy od Dzieciątka Jezus, mur., 1925 r.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 2 ćw. XIX w., rozbud. 1920 r.,

- b. oficyna, mur., 2 ćw. XIX w.,
- c. park, ok. poł. XIX w.,
- d. lodownia, mur., 3 ćw. XIX w.,
- e. obora, mur., 1898 r.,
- f. stodoła, glin.-mur., 1850 r.,
- g. stodoła, ob. magazyn, mur., 1870 r.,
- h. gorzelnia, mur., 1881 r.,
- i. czworak nr 12, mur., 1920 r.,
- j. czworak nr 14, mur., pocz. XX w.,
- k. sześciórak nr 15, mur., 1907 r.,
- l. sześciórak nr 17, mur., pocz. XX w.
- SZKOŁA, ob. dom nr 20, mur., 1 ćw. XX w.
- STODOŁA w zagrodzie nr 11, mur., pocz. XX w.
- STODOŁA w zagrodzie nr 36, mur., pocz. XX w.
- BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 37, mur., XIX/XX w.

KORONOWO

- KAPLICZKA. mur., 2 poł. XIX w.
- ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:
- a. dwór, mur., poł. XIX w., rozbud. pocz. XX w.,
- b. park, 2 ćw. XIX w.,
- c. stajnia ze stodołą, mur., k. XIX w.,
- d. obora, mur., k. XIX w.,
- e. spichlerz, mur., k. XIX w.,
- f. gorzelnia, ob. dom mieszkalny z częścią gospodarczą, mur., 4 ćw. XIX w.,
- g. stelmacharnia, mur., pocz. XX w.,
- h. ogrodzenie, mur., k. XIX w.

LIPNO

- KAPLICZKA z figurą Chrystusa, mur., 1945 r.
- ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO, ul. Kolejowa:
- a. dworzec kolejowy, mur., pocz. XX w.,
- b. szalet, mur., pocz. XX w.,
- c. dom pracowników kolei, mur., pocz. XX w.
- ZESPÓŁ ZAJAZDU, ul. Dworcowa:
- a. zajazd, mur., pocz. XX w.,
- b. dom, mur., XIX/XX w.,
- c. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.
- PARK DWORSKI, 2 poł. XIX w.

ul. Dworcowa

DOM NR 7, mur., pocz. XX w.

ul. Powstańców Wielkopolskich

DOM NR 27, mur., l. 30 XX w.

DOM NR 32, mur., 1926 r.

DOM NR 50, mur., pocz. XX w.

MARYSZEWICE

POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU FOLWARCZNEGO:

a. rządówka, mur., 1907 r.,

b. budynek inwentarski, mur., pocz. XX w.

MÓRKOWO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH:

a. kościół, mur., 2 poł. XVI w., 1858 r., 1909–1911 r.,

b. ogrodzenie z bramą, mur., pocz. XX w.

PLEBANIA, mur., 1880 r.

KAPLICA, mur., 1812 r.

CMENTARZ KATOLICKI, 1 poł. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom, mur., 4 ćw. XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., k. XIX w.,

b. park krajobrazowy, k. XIX w.

c. chlewnia, ob. dom z częścią gospodarczą, mur., 1907 r.,

d. obora, mur., 2 poł. XIX w.,

e. stodoła, mur., 1870 r.,

f. ogrodzenie, mur., XIX/XX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 52, szach., pocz. XX w.

DOM NR 54, mur., pocz. XX w.

RADOMICKO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JANA CHRZCICIELA:

a. kościół, mur., 1851 r.,

b. ogrodzenie, mur., 2 poł. XIX w.,

c. cmentarz przykościelny, poł. XIX w.,

d. plebania, mur., 4 ćw. XIX.

KAPLICZKA z figurą Chrystusa, mur.(kam.), 1910 r.

ZESPÓŁ SZKOŁY:

a. szkoła, ob. przedszkole, mur., pocz. XX w.,

b. dom, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 1 poł. XIX w.,
- b. park, 2 poł. XIX,
- c. budynek inwentarski, mur., pocz. XX w.,
- d. piwnica, mur., pocz. XX w.

DOM NR 29, mur., pocz. XX w.

DOM NR 41, mur., k. XIX w.

DOM NR 59, mur., XIX/XX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 25, mur., l. 20. XX w.

RATOWICE

DOM NR 7, szach.- mur., XIX/XX w.

SMYCZYNA

ZAGRODA NR 17:

- a. dom, mur., 1892 r.,
- b. budynek gospodarczy, mur., XIX/XX w.

SULEJEWO

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., 1 poł. XIX w.,
- b. pozostałości parku z aleją lipową, XIX w.,
- c. bukaciarnia, mur., k. XIX w.,
- d. obora, mur., 1 poł. XIX w.,
- e. budynek inwentarski, mur., pocz. XX w.,
- f. czworak, mur., ok. poł. XIX w.

DOM NR 10, mur., XIX/XX w.

TARGOWISKO

KAPLICZKA z figurą Chrystusa, mur., 1946 r.

KAPLICZKA z figurą św. Józefa z Dzieciątkiem, mur., 1947 r.

DOM NR 19, mur., pocz. XX w.

DOM NR 24, mur., 1908 r.

DOM NR 29, mur., l. 30 XX w.

DOM NR 31, mur., pocz. XX w.

DOM NR 34, mur., 1888 r.

STODOŁA w zagrodzie nr 30, mur., pocz. XX w.

WILKOWICE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MARCINA:

- a. kościół, mur., XV w., rozbud. XVII-XIX w.,

- b. brama z ogrodzeniem, mur., pocz. XIX w.,
 - c. cmentarz przykościelny, XV w.,
 - d. plebania, ul. Święciechowska 2, mur., pocz. XX w.,
 - e. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.
- CMENTARZ KATOLICKI, ul. Zachodnia, 2 poł. XIX w.
- CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.
- ZESPÓŁ EWANGELICKI, ul. Park:
- a. kościół ewangelicki, ob. fil. kat. p.w. Edyty Stein, mur., 1894 r.,
 - b. pastarówka, ob. dom nr 6, mur.-szach., 1898 r. (rozbud. tzw. pałacyku Stablewskich),
 - c. park, ok. poł. XIX w.,
 - d. szkoła, ob. dom nr 1, mur., k. XIX w.,
 - e. dom nr 2, mur.-szach., k. XIX w.,
 - f. dom, ob. przedszkole nr 7, mur.-szach., k. XIX w.,
 - g. dom nr 8, mur.-szach., k. XIX w.,
 - h. dom nr 9, mur.-szach., k. XIX w.,
 - i. budynek inwentarski, mur., k. XIX w.
- ZESPÓŁ ORGANISTÓWKI EWANGELICKIEJ, ul. św. Marcin 2:
- a. organistówka, ob. dom, mur., k. XIX w.,
 - b. budynek gospodarczo-sanitarny, mur., k. XIX w.
- SZKOŁA, ob. dom, ul. Szkolna 3, mur., 3 ćw. XIX w.
- DOM STARCÓW, ob. dom mieszkalny, ul. Dworcowa 5, mur., 1904 r.
- ZAJAZD, ob. dom, ul. Dworcowa 11, mur., 1888 r.
- ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO, ul. Dworcowa 30:
- a. dworzec kolejowy, mur., k. XIX w.,
 - b. budynek gospodarczy, mur.- szach., k. XIX w.,
 - c. narzędziownia, mur.- szach., k. XIX w.,
 - d. szalet, mur., k. XIX w.
- ZESPÓŁ FOLWARCZNY, ul. Dworcowa:
- a. rządcówka, ob. dom nr 12, mur., 1894 r.,
 - b. owczarnia, mur., k. XIX w.,
 - c. obora, mur., 4 ćw. XIX w.,
 - d. stajnia, mur., k. XIX w.
- ZESPÓŁ FOLWARCZNY, tzw. niemiecki, ul. Dworcowa 57:
- a. dom właściciela, mur., k. XIX w.,
 - b. chlewnia ze stajnią, mur., pocz. XX w.,
 - c. stodoła. mur., k. XIX w.,

- d. magazyn paszowy, mur., k. XIX w.,
- e. dom z częścią gospodarczą, mur., k. XIX w.

ul. Święciechowska

DOM NR 17, mur., XIX/XX w.

ZESPÓŁ DOMU NR 52:

- a. dom, mur., 1 ćw. XX w.,
- b. budynek inwentarski, mur., 1 ćw. XX w.,
- c. stodoła, mur., 1 ćw. XX w.,
- d. kuźnia, mur., 1 ćw. XX w.

WIATRAK KOŻLAK, drew., 1779 r.

WYCIĄŻKOWO

KAPLICZKA, mur., 1947 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w.

DWÓR, mur., 1 poł. XIX w.

DOM NR 5, mur., pocz. XX w.

DOM NR 6, mur., pocz. XX w.

ŻAKOWO

KAPLICZKA, mur., 1929 r.

KAPLICZKA, mur., pocz. XX w.

KAPLICZKA, mur., 1892 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 24, mur., pocz. XX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,
- b. stajnia i wozownia, poł. XIX w.,
- c. park, poł. XIX w.

DOM NR 17, mur., pocz. XX w.

ZAGRODA NR 31:

- a. dom, mur., pocz. XX w.,
- b. budynek gospodarczy, mur., mur., pocz. XX w.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Lipno do rejestru zabytków wpisany jest wystrój i wyposażenie kościoła par. w Górcie Duchownej oraz figura przydrożna w Żakowie.

Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. Matki Boskiej Pocieszenia i św. Michała Archaniola w Górcie Duchownej wpisane zostało do rejestru zabytków

pod nr 85/Wlkp/B decyzją z dnia 8 maja 2006 r. (53 pozycje). W skład wyposażenia wchodzi m.in.: późnobarokowy ołtarz główny z 2 poł. XVIII w., ołtarz boczny p.w. św. Anny z 2 ćw. XVIII w., ołtarz boczny p.w. Matki Boskiej Pocieszenia z 3 ćw. XVIII w., ambona z przełomu XVIII i XIX w., rokokowa chrzcielnica, neoklasycystyczny prospekt organowy z 2 poł. XIX w., Stacje Drogi Krzyżowej z 1 ćw. XX w., obrazy, rzeźby, witraże, polichromia stropu prezbiterium i sklepienia kaplicy.

Figura przydrożna Najświętszego Serca Pana Jezusa w Żakowie wpisana została do rejestru zabytków pod nr 167/Wlkp/B decyzją z dnia 30 listopada 2009 roku. Postument z rzeźbą Jezusa wykonany w stylu eklektycznym, wzniesiony w 1892 r.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Lipno nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono też parków kulturowych. Z obszarowych wpisów do rejestru zabytków wymienić należy zespoły dworskie i pałacowe w miejscowościach: Goniembice, Górka Duchowna, Gronówko, Klonówiec, Żakowo.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk,

pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Lipno znajdują się dwa stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków:

1. Grodzisko stożkowe z okresu średniowiecza w miejscowości Mórkowo, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 1506/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lesznie dnia 16.11.1994 r.
2. Grodzisko stożkowe z okresu średniowiecza w miejscowości Wilkowice, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 1544/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lesznie dnia 20.04.1995 r.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Lipno znajdują się trzy stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej. Są to, wymienione powyżej, grodziska stożkowe z miejscowości Mórkowo i Wilkowice oraz cmentarzysko kurhanowe z okolic miejscowości Gronówko.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.

Obszar gminy Lipno został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów

badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Lipno – 196 stanowisk archeologicznych, na które składa się 313 faktów osadniczych:

Stanowiska archeologiczne	Grodziska, Dwory, Fortyfikacje ziemne	Cmentarzyska	Osady, Ślady osadnicze	Inne	Ogółem
Ilość stanowisk archeologicznych ogółem	2	1	310	0	313
Ilość stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków	2	0	0	0	2

Opracowano na podstawie: „Raportu o stanie zabytków gminy Lipno” z 2004 r. oraz danych z archiwum WUOZ w Poznaniu Delegatura w Lesznie.

Krajobraz gminy jest dziełem lądolodu skandynawskiego oraz procesów denudacyjnych i erozyjnych, które nastąpiły po jego wycofaniu się. Gmina Lipno zgodnie z regionalizacją fizycznogeograficzną wg J. Kondrackiego leży na pograniczu dwóch makroregionów: Pojezierza Leszczyńskiego i Niziny Południowowielkopolskiej. Południowa część gminy objęta jest zasięgiem Niziny Południowowielkopolskiej oraz jej mezoregionem - Wysoczyzna Leszczyńska. Północna część gminy należy do mezoregionów: Pojezierze Krzywińskie i Pojezierze Sławskie, które wywodzą się z makroregionu – Pojezierze Leszczyńskie. Granicą między tymi dwoma mezoregionami jest obniżenie w północnozachodniej części gminy, którym płynie Samica Leszczyńska, będąca dopływem Południowego Kanału Obry. Obszar gminy Lipno z geologicznego punktu widzenia położony jest na Monoklinie Przedsudeckiej. Podłoże składa się z osadów karbońskich, permskich i mezozoicznych, które przykryte są przez osady trzeciorzędowe i czwartorzędowe. Te ostatnie całkowicie pokrywają teren gminy lecz mają różną miąższość od 5,5 m w rejonie Koronowa do 75 m w okolicach Wilkowic. Są one pozostałością zlodowacenia bałtyckiego (stadiał główny faza leszczyńska) i środkowopolskiego (stadiał mazowiecko – podlaski).

Wśród osadów czwartorzędowych wyróżnić można osady plejstoceńskie i holocenne. Przez obszar gminy Lipno przebiega prawie równoleżnikowo dział wodny II rzędu rozdzielający dorzecze Warty i Baryczy (Odry). Obszar południowy dorzecza Baryczy odwadnia rz. Rów Polski (Kopanica) - zlewnia z działem wodnym III rzędu, do której od północy spływają drobne ciek: Rów od Kąkolewa, Rów Strzyżewicki i Święciechowski. Część środkową ziemi leszczyńskiej odwadniają rzeki Samica Leszczyńska – w swym górnym i środkowym biegu w gminie Lipno, Kanał Wonieski (rejon jezior rynnowych, będące dopływami Obry (Południowego i Kościańskiego Kanału Obry) - zlewnia z działem wodnym III rzędu. Przez południowo-zachodnią część gminy ciągnie się dodatkowo dział wodny IV rzędu, należący do zlewni Samicy Leszczyńskiej. Systemy rzeczne są skanalizowane i włączone w melioracje od XIX wieku. Naturalne środowisko wodne uległo tu daleko idącemu przeobrażeniu. W regionie przeważają gleby typu pseudobielicowego i piaskowego różnych typów genetycznych (bielicowe, rdzawe, brunatne kwaśne) o kompleksach przydatności rolniczej żytnim słabym, dobrym i bardzo dobrym. Szczególnie zasobne w gleby o kompleksie żytnim bardzo dobrym są tereny w okolicach Mórkowa, Wilkowic, Lipna i Targowiska, gdzie są najlepsze warunki do gospodarowania. Drugim pod względem zajmowanej powierzchni jest kompleks żytni słaby. W pobliżu Mórkowa, Goniembic i Wyciążkowa występują czarne ziemie o kompleksie zbożowo - pastewnym mocnym i słabym oraz pszenным dobrym. Wzdłuż cieków wodnych ciągną się wąskie pasma gleb mułowo - torfowych oraz torfów niskich. Skale macierzystą tutejszych gleb tworzą przede wszystkim gleby gliniaste lekkie oraz piaski słabo gliniaste. Pod względem składu mechanicznego podłoże klasyfikuje się jako gliny, rzadziej piaski luźne lub słabo gliniaste.

Zewidencjonowane stanowiska archeologiczne skupiają się przeważnie wzdłuż cieków oraz zbiorników wodnych. Ich słabe zagęszczenie związane jest zapewne z warunkami naturalnymi (słabe gleby, niedostateczne nawodnienie) mało atrakcyjnymi dla społeczności pradziejowych.

Najstarszymi śladami osadnictwa na terenie dzisiejszej gminy są obozowiska z okresu mezolitu (środkowa epoka kamienia), których ślady dotrwały do naszych czasów w postaci pojedynczych znalezisk narzędzi krzemiennych (mikrolitów).

Neolit (młodsza epoka kamienia) przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą.

Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Wszystkie te nowości na ziemi polskiej przyniosła ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej, która dotarła tu z terenów naddunajskich poprzez Bramę Morawską. Ludność ta osiedlała się głównie na terenach o najlepszych glebach, na których uprawiała pszenicę, jęczmień, proso (prawdopodobnie metodami kopieniaczymi, za pomocą kamiennych i rogowych motyk). Ze zwierząt domowych hodowała krowy, owce, kozy i świnie.

W połowie IV tysiąclecia przed naszą erą na obszarze Niżu Europejskiego utworzyła się kultura pucharów lejkowatych. Ludność kultury pucharów lejkowatych zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Charakterystyczną cechą tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Prawie równolegle rozwijała się kultura amfor kulistych, będąca kontynuacją kultur wstęgowych i przejmująca wiele cech od kultury pucharów lejkowatych. Dotychczas odnalezione osady tej kultury charakteryzowały się małą ilością domów o konstrukcji słupowej zbudowanych na planie nieregularnego czworokąta. Czasami również w formie ziemianki. Groby ludności kultury amfor kulistych najczęściej występują w formie skrzyń z kamieni, przykrytych ziemnym nasypem. Wewnątrz znajdowano ozdoby, naczynia. Wiele pochówków zawiera również szczątki zwierząt, głównie bydła z obciętymi rogami.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Wzrost osadnictwa widoczny jest w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, a system gospodarczy tej kultury, jak się przypuszcza, był wielokierunkowy. Posługiwano się sprzężajnym radłem, a mniejsze pola obrabiano za pomocą motyk rogowych, zboże sprzątało sierpem brązowym. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Znacznemu upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby, jak i narzędzia, które

wytwarzano na miejscu.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. W pierwszym okresie epoki żelaza (okres halszacki 650-400 p.n.e.) kultura łużycka przeżywa swój największy rozkwit i posiada szerokie kontakty z resztą Europy. Powstają wówczas grody typu Biskupin. Pod koniec okresu okres halszackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Podniesienie się poziomu wód gruntowych, spowodowane zmianami klimatycznymi, wypiera osadników z ich dotychczasowych siedlisk. Osłabione w ten sposób osadnictwo łużyckie jest stopniowo podbijane lub kolonizowane przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Trudno jest stwierdzić, czy proces ten miał charakter zbrojnej agresji, czy odbywał się w sposób pokojowy poprzez asymilację miejscowej ludności i przybyłej z Pomorza nowej grupy osadniczej. Różnice między obydwoma kulturami widoczne są przede wszystkim w formach grobów oraz kształtach i ornamentyce naczyń i przedmiotów metalowych.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski 150 p.n.e. – 25 n.e.). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich (I-IV w. n.e.). Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia, zamieszkując osady otwarte. Podstawę gospodarki stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt, wśród których dominowało bydło rogate. Rozwijały się również inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m. in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad. Charakterystyczny był obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej. Całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Ślady osadnictwa z czasów rzymskich (pierwsze wieki naszej ery – kultura przeworska) są słabo zaznaczone (znane jest jedynie kilka osad).

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to

prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Początkowe fazy tego okresu charakteryzują się wyraźnym regresem w zakresie kultury materialnej. Pojawia się nowy system gospodarki żywnościowej – przemienno-ugorowej uprawy zbóż ozimych i jarych. Szeroko stosowana jest sprzężajna obróbka roli. Pojawia się na szeroką skalę proso. W hodowli wzrasta rola świni przy zmniejszeniu stad bydła rogatego i koni. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Osady miały niewielkie rozmiary, chaty miały konstrukcję zrębową, wykorzystywano też kwadratowe ziemianki i półziemianki.

Znaczący rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widocznych jest kilka faz powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Według ocen archeologów, grodziska te były zamieszkałe przez człowieka od IX do XI wieku, czyli pod koniec wczesnego średniowiecza. Czasy te to okres przedpiastowski i wczesnopiastowski. W okresie przedpiastowskim trwał jeszcze zwyczaj ciałopalenia, ale około X wieku obrządek ten ustąpił miejsca pochówkowi szkieletowemu.

Zespoły osadnicze związane z okresem średniowiecza są najliczniej reprezentowanymi na terenie gminy Lipno. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stąd koncentracja osadnictwa średniowiecznego w rejonie większości miejscowości.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne są obiektami szczególnie narażonymi na

zniszczenie. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Lipno wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa i działalności kopalni odkrywkowej w 2 poł. XX wieku.

Gmina Lipno jest gminą o charakterze rolniczo-przemysłowym (70% powierzchni gminy to tereny rolnicze). Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy oraz dróg dojazdowych do pól, a także rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych.

Strategia Rozwoju Gminy Lipno przewiduje między innymi do roku 2030: budowę i modernizację gruntowych i asfaltowych dróg gminnych, etapową i systematyczną budowę nowych chodników i ścieżek rowerowych oraz parkingów, rozbudowę oświetlenia ulicznego i drogowego, rozbudowę sieci kanalizacji na terenie gminy, rozbudowę i modernizację oczyszczalni ścieków, modernizację sieci wodociągowej, budowę, rozbudowę i modernizację stacji uzdatniania wody, budowę sieci światłowodowej na terenie gminy.

Ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo miejskiej aglomeracji leszczyńskiej oraz przebiegającej przez gminę drogi krajowej nr 5, w bardzo szybkim tempie rozwija się budownictwo mieszkaniowe, szczególnie jednorodzinne, oraz tereny inwestycyjne przeznaczone pod aktywność gospodarczą. Dla inwestorów gmina przygotowała tereny, które doskonale nadają się pod budowę obiektów przemysłowych, handlowych, rzemieślniczych i usługowych, m.in.:

- obszary o powierzchni około 47 ha w obrębie geodezyjnym wsi Lipno z przeznaczeniem pod obiekty składowo-magazynowe, obiekty obsługi komunikacji z zakresu zaopatrzenia w paliwo i parkowania pojazdów oraz dopuszczalnie pod obiekty usług,
- obszar o powierzchni 9,92 ha położony w miejscowości Lipno przeznaczony pod teren zorganizowanej działalności gospodarczej o charakterze przemysłowo – składowym (działka stanowi własność Gminy),
- obszar o powierzchni 35,9 ha w obrębie geodezyjnym wsi Wilkowice – Maryszewice przeznaczony pod funkcję przemysłowo - produkcyjną oraz pod składy, magazyny i hurtownie,
- obszar inwestycyjny o powierzchni 16 ha w obrębie geodezyjnym wsi Gronówko (w sąsiedztwie GPZ) przeznaczony pod funkcję przemysłowo – produkcyjną.

Potencjalnie bardzo niebezpieczna dla stanowisk archeologicznych jest eksploatacja zasobów naturalnych. Gmina Lipno posiada bogate złoża kopalin. Centralną część obszaru zajmują gliny zwałowe. W zachodniej części, pod zwartą połącią lasów, występują osady fluwioglacjalne będące potencjalnym źródłem kruszywa naturalnego. Płaty tych osadów znaleźć można też po wschodniej stronie w pobliżu miejscowości Żakowo i Gronówko. Dolina Samicy, to jedyny obszar o możliwości występowania kredy jeziornej i torfu. Badania wykazały, że występują tu złoża kredy o zasobach 179 000 ton, a torfu jako kopaliny towarzyszącej o zasobach 175000 m³. Złoże nazwano „Błotkowo” zaczerpnięte od położonej w tym rejonie miejscowości. W przeszłości w gminie wydobywało się torf z przeznaczeniem na cele rolnicze. Koncesje na jego wydobywanie posiadało dwóch przedsiębiorców. Prowadzili oni jego eksploatację w rejonie miejscowości Smyczyna ze złoża „Błotkowo” i złoża „Samica-Marcin” oraz „Samica-Marcin II”. Prace prowadzono systemem odkrywkowym, po ich zakończeniu przeprowadzono rekultywację wyrobisk polegającą na utworzeniu stawów. Złoża zostały wyeksploatowane a obszary górnicze są już zniesione.

Ponadto, stwierdza się dzięki eksploatację kruszyw naturalnych przez miejscową ludność, na własne potrzeby. Jest to wydobywanie na małą skalę, a wyrobiska szybko ulegają zarastaniu w wyniku procesów sukcesji naturalnej, nie mniej jednak zjawisko to wymaga kontroli i przeciwdziałania. Na obszarze gminy Lipno z cechsztyńskim dolomitem głównym związane jest złożo gazu ziemnego ŻAKOWO. Złoże to zostało udokumentowane w kategoriach określonych jako wydobywane w ilości 2150.00 mln m³. Zakwalifikowano je do złóż charakteryzujących się zasobami szczegółowo rozpoznanymi. Pomimo rozpoznania w latach 70. ubiegłego wieku do dziś nie udzielono dla złoża

koncesji na wydobywanie i nie wyznaczono obszaru ani terenu górniczego. Obecnie trwają prace przygotowawcze do inwestycji pn. „Zagospodarowanie złoża gazu ziemnego Żakowo”. Inwestycja ta, ma na celu dokładniejsze rozpoznanie złoża gazu poprzez stosowne prace rekonstrukcyjne odwiertów oraz przeprowadzenie testów opróbowania złoża. Uzyskane rezultaty posłużą do opracowania oceny ekonomicznej inwestycji. Przystąpienie do prac związanych z zagospodarowaniem napowierzchniowych odwiertów, będzie uwarunkowane uzyskaniem pozytywnych wyników prac rozpoznawczych.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków (grodziska stożkowate z miejscowości Mórkowo i Wilkowice) istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków – Kierownikiem Delegatury w Lesznie.

Ponadto, ze względu na fakt, że Gmina Lipno jest właścicielem terenu, na którym znajduje się stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków – grodzisko stożkowate w miejscowości Wilkowice – planuje się stałe monitorowanie stanu zachowania stanowiska archeologicznego i niezwłoczne przekazywanie Wielkopolskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków informacji o wszelkich zagrożeniach bądź niszczeniu zabytku.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych

w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Lesznie.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Dziedzictwo kulturowe gminy upowszechniają: Gminny Ośrodek Kultury w Lipnie, który jest organizatorem lub współorganizatorem wydarzeń kulturalnych oraz Gminna Biblioteka Publiczna w Lipnie z filią w Wilkowicach, która prowadzi m.in. działalność kulturalno-edukacyjną, a także Regionalna Izba Tradycji i Kultury Wiejskiej w Wilkowicach, którą opiekuje się Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Lipieńskiej. W izbie zgromadzono ogromne ilości przedmiotów używanych dawniej w wiejskich domach, warsztatach i w pracach polowych, dodatkowo przy izbie usytuowana jest wystawa zabytkowego sprzętu rolniczego.

Depozytariuszami tradycji są koła gospodyń wiejskich, których działalność zwiększa uczestnictwo mieszkańców wsi w dziedzinie kultury i kultywowaniu folkloru. Na terenie gminy są to KGW: Radomicko, Górka Duchowna, Lipno – organizuje tradycyjne darcie pierza znane też jako wyskubki, wydzirki, pierzajki, szkubki, Ratowice, Wilkowice, Mórkowo, Wyciążkowo, Smyczyna (niektóre uhonorowane tytułem „Zasłużony dla Gminy Lipno”). Integrują one lokalne społeczności i rozwijają kulturę ludową, przygotowują kulinaria w oparciu o regionalne produkty żywnościowe wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych, które prezentują podczas lokalnych imprez np. z cyklu „Wielkanoc w Tradycji”, a także uczestnicząc w różnych konkursach np. w Ogólnopolskim Konkursie Kulinarным dla Kół Gospodyń Wiejskich pn. „Bitwa Regionów”. Dziedzictwo kulturowe pielęgnują także lokalni twórcy zrzeszeni w Klubie „Złota Niteczka” czy malarka i rzeźbiarka Maria Skrzypczak, a także działający przy GOK-u chór „Rapsodia”, który w repertuarze posiada pieśni ludowe, biesiadne, sakralne i patriotyczne.

Ponadto, nadal w wielu domach pielęgnowane są tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje, praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, starsi mieszkańcy rozmawiają zanikającą już gwarą, również przekazują miejscowe legendy np. związaną z Napoleonem, który ponoć w 1812 r. zjadł posiłek na głazie narzutowym przy obecnej drodze Leszno-Lipno, odtąd głaz nazywa się „Stół Napoleona”.

Widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego są uroczyste msze w Święto Plonów czy Trzech Króli, Misterium Męki Pańskiej oraz procesje Bożego Ciała. Również organizowane imprezy, takie jak np.: Koncert noworoczny, Wielkanoc w Tradycji, Gminny Dzień Strażaka, Gminny Dzień Dziecka, Powitanie lata, Ogólnopolski Festiwal Starych Ciągników i Maszyn Rolniczych im. Jerzego Samelczaka w Wilkowicach, Wieczór muzyki serca, Leśne Lipcowe Biesiadowanie, Pożegnanie lata, Święto Pieczonego Ziemniaka, Andrzejkowe biesiadowanie, obchody świąt państwowych - rocznica uchwalenia

Konstytucji 3 Maja, Gminne Obchody Święta Niepodległości, różnego rodzaju imprezy sportowe czy kiermasze świąteczne, odnoszą się także do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszego sposobu budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględniać ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojoną skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa odnosi się również do dziedzictwa i jest symbolem tożsamości. Ustanowiony Uchwałą Nr XXXI/163/97 Rady Gminy Lipno z dnia 11 listopada 1997 r. wizerunek herbu przedstawia tarczę dwudzielną w słup: „na polu prawym, czerwonym, złoty snop zwieńczony sześcioma takimiz kłosami, przepasany czerwoną literą L. Pole lewe dzielone w pasy na przemian złoty-czerwony.” Herb jest znakiem sięgającym do historii gminy i jednocześnie odzwierciedlającym współczesny jej charakter. Złoty snop odnosi się do typowo rolniczego charakteru gminy. Barwy – kolor złoty i czerwony - wywodzą się z herbów rodów: Turno z Goniembic, Cioromskich z Klonówca oraz Stablewskich z Wilkowic.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument

planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Lipno zostało uchwalone przez Radę Gminy Lipno Uchwałą Nr XXXVII/280/2021 z dnia 23 września 2021 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W rozdz. 2. „Uwarunkowania”, w punkcie 2.3 „Uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” zamieszczono wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków, ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz stanowisk archeologicznych.

W rozdz. 3. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, pkt 3.4. „Obszary i zasady ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” przedstawiono zasady ochrony konserwatorskiej.

3.4.1. Ogólne zalecenia konserwatorskie

- Tereny zabudowy zagrodowej wsi.

1) Na terenach, na których czytelna jest linia zabudowy, należy ją kontynuować. W obszarach zainwestowanych wsi należy preferować zabudowę o wysokości do dwóch kondygnacji, ze symetrycznymi dachami o nachyleniu połaci do 45°, o drobnej formie architektonicznej. Zalecane jest także stosowanie dachów mansardowych i łamanych oraz naczółkowych; wszystkie winny być kryte dachówką ceramiczną.

2) Na terenach wiejskich, tradycyjnie zabudowanych, należy kontynuować typ zabudowy zagrodowej. Zalecane są budynki o podłużnych bryłach; należy unikać budynków o rzutach zbliżonych do kwadratu. Niedopuszczalne jest lokalizowanie nowych budynków pojedynczo, w środku działki, w obrębie historycznej struktury wsi.

3) W przypadku dobudowywania nowych budynków na terenie zagród już istniejących należy te obiekty tak lokalizować, aby stanowiły logiczną kontynuację dotychczasowego układu budynków (np. należy dobudować czwarty bok prostokąta).

- Tereny byłych majątków ziemskich.

Pożądane jest scalenie własnościowe poszczególnych folwarków. Niezależnie jednak od tego, czy dany folwark należy do jednego właściciela, czy wielu, należy zachować jego strukturę przestrzenną ponadto obowiązują następujące zalecenia konserwatorskie:

- należy dążyć do zachowania istniejącej zabudowy,
- rozbiórki obiektów zabytkowych możliwe są jedynie w przypadkach stwierdzenia ich złego stanu technicznego i wykonania odpowiedniej dokumentacji historyczno-architektonicznej; całość należy przedstawić i uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- lokalizowanie nowej zabudowy na terenie lub bezpośrednim sąsiedztwie folwarków możliwa jest jedynie w miejscu rozebranych budynków historycznych lub jako logiczna kontynuacja zabudowy folwarcznej,
- w miarę możliwości należy zachować funkcje poszczególnych części zespołów pałacowo-parkowych: folwark - funkcje gospodarcze lub nowe usługowe, polany parkowe - łąki krajobrazowe bez prowadzenia nasadzeń, tereny zadrzewione jako naturalne masywy zieleni, zwłaszcza rosnące nad brzegami cieków wodnych,

- należy dążyć do zachowania spójności przestrzennej majdanu (placu) folwarcznego; niedopuszczalne jest lokalizowanie obiektów dzielących przestrzeń majdanu,
- należy utrzymać zachowane zbiorników wodnych na dziedzińcach folwarcznych.
- Ustalenia dla zespołów zieleni - parków i ogrodów.

Na terenie parków i ogrodów obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- należy dążyć do ich zachowania lub scalenia w granicach historycznych,
 - niedopuszczalne jest dokonywanie podziałów własnościowych tych terenów; w przypadku, gdy taki podział już istnieje, należy dążyć do scalenia własnościowego w granicach historycznych założenia,
 - założenia te winny pozostać założeniami zielonymi, należy tu lokalizować funkcje rekreacyjną lub reprezentacyjną ; założenia te należy uporządkować, wskazana jest ich rewaloryzacja,
 - w celach hodowlanych wykorzystywać można jedynie cieki i zbiorniki wodne,
 - stosunki gruntowo - wodne winny dążyć umożliwić utrzymanie zieleni w należyłym stanie; prace melioracyjne winny dążyć do odtworzenia dawnych stosunków wodnych,
 - na obszarach chronionych wprowadza się zakaz prowadzenia działalności inwestycyjnej bez uzgodnienia z właściwym organem ochrony konserwatorskiej.
- Miejscowości, w których znajdują się parki wiejskie to: Wilkowice, Klonówek, Mórkowo, Lipno, Radomicko, Koronowo, Górka Duchowna, Żakowo, Goniembice.

- Ustalenia dla cmentarzy.

Na terenie cmentarzy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- jeżeli są one nadal użytkowane, należy zachować ich dotychczasową funkcję,
- cmentarze nieużytkowane należy zachować jako tereny zieleni,
- należy zaznaczyć w terenie obszar cmentarza przez ogrodzenie go w sposób trwały; funkcje ogrodzenia pełnić może zarówno twór sztuczny (mur, estetyczne ogrodzenie metalowe), jak i naturalny (żywoplot),
- cmentarze te należy uporządkować: zachowane nagrobki zabezpieczyć przed dewastacją i pozostawić na miejscu, ewentualnie utworzyć dla nich lapidarium lub zachować je w inny, uzgodniony z właściwym organem ochrony konserwatorskiej; należy usunąć samosiewy; wszelkie działania wykraczające poza te wymogi należy uzgadniać z właściwym organem konserwatorskiej.

3.4.2 Ustalenia dla zabytków wpisanych do rejestru zabytków

Obiekty objęte ochroną w formie wpisu do rejestru zabytków podlegają ochronie na mocy przepisów odrębnych, dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Wszelkie roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, wymagają dodatkowych procedur z udziałem właściwych służb konserwatorskich, o których mowa w przepisach odrębnych (pozwolenie właściwego organu ochrony zabytków na prowadzenie robót budowlanych).

3.4.3 Ustalenia dla obiektów należących do ewidencji zabytków

Dla obiektów należących do ewidencji zabytków architektury i budownictwa postuluje się następujące wymogi konserwatorskie, które stanowią wytyczne zapisów w planach miejscowych:

- należy zachować ich bryłę, kształt i geometrie dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane, lub ich imitacje,
- należy utrzymać, a w zniszczonych fragmentach odtworzyć historyczny detal architektoniczny; zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodnie z historycznym wizerunkiem budynku; należy utrzymać lub odtworzyć oryginalny podział stolarki okien i drzwi; w przypadku konieczności przebicia nowych otworów, należy je zharmonizować z zabytkową elewacją budynku,
- wskazane jest stosowanie kolorystyki, nawiązującej do stosowanej w przeszłości, tj. białej stolarki okiennej, ceramicznego lub tynkowanego lica ścian zewnętrznych.

Postuluje się, aby wszystkie obiekty, które znajdują się w ewidencji, a nie są wpisane do rejestru zabytków, objąć ochroną na podstawie ustaleń w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

3.4.4. Ustalenia dla strefy „A” ochrony konserwatorskiej

Strefa o najwyższych walorach kulturowych – strefa „A” pełnej (ściślej) ochrony konserwatorskiej obejmuje obszar, na którym elementy układu przestrzennego miejscowości lub jej części, tzn. rozplanowanie, zabudowa oraz związany z nimi teren i krajobraz zachowały się w stanie nienaruszonym lub jedynie nieznacznie zniekształconym, a także teren wpisany do rejestru zabytków. Jest to obszar uznany za szczególnie ważny pod względem przekazu historycznego i kulturowego. W strefie tej obowiązuje bezwzględny priorytet wymagań konserwatorskich nad wszelką prowadzoną współcześnie działalnością inwestycyjną, gospodarczą i usługową oraz konieczność opracowania planu szczegółowego rewaloryzacji. Wobec powyższego pierwszeństwo mają wszelkie działania odtworzeniowe i rewaloryzacyjne, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej zabudowy, struktury

technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych. Wszelkie działania muszą być uzgodnione z właściwym organem ochrony zabytków.

- Wytyczne do ustaleń dla strefy „A” ochrony konserwatorskiej.

W planach miejscowych ustalając zasady ochrony dziedzictwa kulturowego dla terenów znajdujących się w strefie ochrony „A” ochrony konserwatorskiej należy przyjąć następujące cele:

- zachowanie i wyeksponowanie elementów historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, ulic i placów, linie zabudowy, kompozycje wnętrz urbanistycznych oraz kompozycje zieleni,
- obiekty o wartościach zabytkowych poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu,
- nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej; nie może ona dominować nad zabudową historyczną, a wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne,
- elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie; dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej,
- wskazane jest zaznaczenie śladów nieistniejących fragmentów historycznej kompozycji przestrzennej,
- preferowanie inwestycji, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utworzenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu,
- nie zaleca się umieszczania reklam lub innych tablic, niezwiązanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących element obcy na tym obszarze,
- wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować z konserwatorem zabytków.

Strefą „A” objęto na obszarze gminy następujące obszary oznaczone na rysunku kierunków rozwoju oznaczeniem struktury o najwyższych walorach kulturowych:

Goniembice

– zespół dworski – dwór, park, założenie i zabudowania folwarczne – kuźnia i warsztat, spichlerz, obora, chlewnia, stodoła, stajnia – dom mieszkalno-administracyjny,

–zespół kościelny – kościół parafialny, d. dom parafialny nr 8.

Gronówko

–zespół dworski – dwór, oficyna, park, zabudowania folwarczne – obory, stajnia, stodoły, wozownia, kuźnia, budynki mieszkalne – dwojak, czworak, sześciorak.

Górka Duchowna

–zespół pałacowy – pałac, park,

–zespół folwarczny – rządówka, obory, stodoły, mączkarnia,

–zespół kościelny – kościół parafialny p.w. św. Michała,

–kaplica, kostnica, kapliczka słupowa z rzeźbą Matki Boskiej z Dzieciątkiem.

Klonówiec

–zespół dworski – dwór, oficyna, park, zabudowania folwarczne, gorzelnia, obory, stodoły, kuźnia, domy mieszkalne nr 12, 13, 14, 15, 17.

Koronowo

–zespół dworski – dwór, oficyna obecnie hydrofornia nr 2, park

–zespół folwarczny – obora, stajnia, stelmacharnia, gorzelnia, spichlerz, budynki mieszkalne – dwojak nr 8, czworak nr 7, 11.

Mórkowo

–zespół pałacowy – pałac, park, zabudowa folwarczna,

–kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych.

Radomicko

–zespół kościelny – kościół parafialny p.w. Jana Chrzciciela, plebania, cmentarz przykościelny rzymskokatolicki z 2 poł. XIX w.,

–zabudowa folwarczna Radomicko-Wydarowo – dwór, zagrody nr 11, 12, 13, 14, owczarnie.

Sulejewo

–zespół dworski – dwór, park, zabudowania folwarczne – obora, bukaciarnia, magazyn, dom mieszkalny – dwojak, czworak.

Wilkowice

–obszar zespołu kościelnego – kościół parafialny p.w. św. Marcina, cmentarz przykościelny, mur, brama, plebania wraz z zabudowaniami gospodarczymi i zagrodą przy ul. Święciechowskiej 4,

- teren wokół kościoła: budynek szkoły przy ul. Szkolnej 1, budynek mieszkalny (dawna szkoła) ulica Szkolna 3 oraz grodzisko z okalającą go fosą, zapewne siedziba obronna właścicieli,
- zespół pałacowo-parkowy – pałac, budynki mieszkalne, szkoła, park, budynek biblioteki, kościół poewangelicki i kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena,
- wiatrak w granicach o promieniu do 30 m.

Wyciążkowo

- dwór.

Żakowo

- zespół dworsko-parkowy – dwór, park, stajnie koni – wyjazdowa i wozownia (obecnie budynek mieszkalno-gospodarski)
- zabudowa folwarczna.

3.4.5. Ustalenia dla strefy „B” ochrony konserwatorskiej

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje obszary, w których elementy dawnego układu przestrzennego miejscowości lub jej części tzn. rozplanowanie, kształt zewnętrzny zabudowy, a także jej powiązania z zielenią i krajobrazem, zachowały się w stosunkowo dobrym stanie i całość stanowi wartość kulturową w skali lokalnej.

- Wytyczne do ustaleń dla strefy „B” ochrony konserwatorskiej.

W planach miejscowych ustalając zasady ochrony dziedzictwa kulturowego dla terenów znajdujących się w strefie „B” ochrony konserwatorskiej należy przyjąć następujące cele:

- zachowanie i wyeksponowanie elementów historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, ulic i placów, linie zabudowy, kompozycje wewnątrz urbanistycznych oraz kompozycje zieleni; wskazane jest zaznaczenie śladów nieistniejących fragmentów historycznej kompozycji przestrzennej,
- obiekty o wartościach zabytkowych poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu,
- nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej; wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne, należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy

założeniu maksymalnego zachowania i utworzenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu; należy przyznać pierwszeństwo działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym,

- elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie,
- nie zaleca się umieszczenia reklam i innych tablic, niezwiązanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących element obcy na tym obszarze; wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować z konserwatorem zabytków.

Strefą „B” objęte są na terenie gminy następujące obszary:

Goniembice

- cmentarz rzymskokatolicki założony w 1921 r.

Górka Duchowna

- teren cmentarza rzymskokatolickiego

Mórkowo

- cmentarz rzymskokatolicki z 1 poł. XIX w.

Pustopole

- zespół dworski – dwór (rządcówka), dawna owczarnia obecnie obora, stodoła, park

Sulejewo

- cmentarz poewangelicki z pocz. XX w.

Targowisko

- budynki mieszkalne nr 19, 31, 34, stodoła nr 30

Wilkowice

- zespół folwarczny w skład którego wchodzi: budynki gospodarcze – stodoła, chlewnia, kierat obecnie magazyn,
- magazyn pasz, budynek inwentarski oraz budynki mieszkalne – czworaki nr 31, 31a,
- dworzec PKP z przyległymi do niego budynkami,
- cmentarz rzymskokatolicki z 2 poł. XIX w.,
- cmentarz poewangelicki z pocz. XX w.

3.4.6. Ustalenia dla stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Zasady prowadzenia inwestycji położonych w obrębie występowania stanowisk archeologicznych określają przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Na obszarze gminy Lipno znajdują się 2 stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków oznaczone na załącznikach graficznych studium:

1. Wilkowice st. 1 AZP 63-24/38 – grodzisko stożkowe - wczesne średniowieczne, nr rej.: 1544/A z 20.04.1995 r.,

2. Mórkowo st. 1 AZP 63-24/74 – grodzisko stożkowe - średniowieczne, nr rej.: 1506/A z 16.11.1994 r.

W obrębie wymienionych powyżej stanowisk:

- dopuszcza się uprawy rolnicze, ogrodowe, poletka doświadczalne itp., przy czym należy unikać zbyt głębokiej orki, stanowiącej zagrożenie dla znajdujących się w ziemi zabytków archeologicznych,

- nie dopuszcza się żadnych działań inwestycyjnych w obrębie stanowisk stanowiących elementy wyróżniające się z otoczenia (np. obwałowania, nisze, itp.),

- dopuszcza się inwestycje budowlane na terenie stanowiska archeologicznego, pod warunkiem przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych, zgodnie z wymogami wynikającymi z przepisów odrębnych (przepisy odrębne między innymi regulują zasady dot. uzgodnienia i zezwolenia od właściwego organu ochrony zabytków; ponadto inwestor obowiązany jest zlecić wykonanie ratowniczych badań wykopaliskowych na własny koszt przed przystąpieniem do prac ziemnych; wyniki tych badań mogą wpłynąć na decyzję o zmianie programu zagospodarowania tego terenu lub o wyborze innej technologii zabudowy),

- zakazana jest wszelka działalność budowlana, która nie będzie związana z konserwacją lub rewaloryzacją tego terenu; w szczególności dopuszcza się prowadzenie prac porządkowych, konserwacji zachowanych fragmentów zabytkowych w celu ich ekspozycji w terenie, przystosowania terenu do pełnienia funkcji muzealnych, rekreacyjnych, kultowych i innych.

3.4.7. Wytyczne dla stref ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych

Na obszarze gminy Lipno zlokalizowanych jest 196 stanowisk archeologicznych o dużej wartości naukowej i historycznej, a cały obszar gminy Lipno stanowi potencjalną strefę obserwacji archeologicznej.

Podczas sporządzania planów miejscowych na etapie zbierania wniosków należy uzyskać informację co do konieczności objęcia obszaru objętego opracowaniem strefą obserwacji archeologicznej, a także co do występowania stanowisk archeologicznych ujętych w wykazie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W przypadku objęcia obszaru opracowania planu w strefie obserwacji archeologicznej, w zapisach planu należy zawrzeć zapisy co do wymogów związanych z nadzorem archeologicznym, wynikającym z przepisów odrębnych. W przypadku wystąpienia na obszarze opracowania planu stanowiska

archeologicznego (bądź stanowisk archeologicznych), w zapisach planu należy zawrzeć zapisy co do wymogów związanych z przeprowadzeniem ratowniczych badań archeologicznych, zgodnie z przepisami odrębnymi.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Lipno nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy, które zawierają zapisy uwzględniające ochronę zabytków:

I. Uchwała Nr XXV/170/2009 Rady Gminy Lipno z dnia 2 lutego 2009 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lipno dla terenów położonych w miejscowości Gronówko i Wilkowice – w § 10.2.1 (ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego) wprowadzono następujący zapis:

Teren w strefie ochrony archeologicznej; obowiązują przepisy szczególne dotyczące ochrony dóbr kultury. Działalność inwestycyjna możliwa po określeniu warunków konserwatorskich dopuszczających realizację inwestycji.

II. Uchwała Nr XXV/169/2009 Rady Gminy Lipno z dnia 2 lutego 2009 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lipno dla terenów położonych w obrębie miejscowości Gronówko - w § 10 (ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego) wprowadzono następujący zapis:

Teren w strefie ochrony archeologicznej; obowiązują przepisy szczególne

dotyczące ochrony dóbr kultury. Działalność inwestycyjna możliwa po określeniu warunków konserwatorskich dopuszczających realizację inwestycji.

III. Uchwała Nr XXXV/242/2009 Rady Gminy Lipno z dnia 30 grudnia 2009 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lipno dla obszaru położonego w rejonie drogi powiatowej pomiędzy wsią Gronówko a wsią Wyciążkowo - w § 10 (ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego) wprowadzono następujący zapis:

Na obszarze opracowania planu w zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustanawia się strefę „W” ochrony archeologicznej – działalność inwestycyjna wymaga uzyskania uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków, który określi warunki dopuszczające do realizacji inwestycji.

IV. Uchwała Nr XLIV/297/2010 Rady Gminy Lipno z dnia 30 czerwca 2010 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lipno w obrębie miejscowości Gronówko - w § 10 (ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego) wprowadzono następujący zapis:

Na całym obszarze opracowania planu w zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustanawia się strefę „W” ochrony archeologicznej – działalność inwestycyjna wymaga uzyskania uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków, który określi warunki dopuszczające do realizacji inwestycji.

V. Uchwała Nr XLIII/298/2013 Rady Gminy Lipno z dnia 4 grudnia 2013 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „wschodniej części Maryszewic” w obrębie wsi Wilkowice - wprowadzono następujące zapisy:

§ 10.1. Na obszarze objętym miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego znajduje się stanowisko archeologiczne nr 64-24/23 podlegające ochronie na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. 2. Na obszarze, na którym znajduje się stanowisko archeologiczne przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę należy uzyskać pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków. § 11.1. Cały obszar planu miejscowego objęty jest strefą „W” ochrony konserwatorskiej. 2. W strefie „W” ochrony konserwatorskiej w przypadku odkrycia zabytków archeologicznych i kulturowych warstw osadniczych, nakazuje się podjąć ratownicze badania archeologiczne, prowadzone przez uprawnionego archeologa.

VI. Uchwała Nr XLIX/368/2014 Rady Gminy Lipno z dnia 31 lipca 2014 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu

zabudowy przemysłowej w obrębie wsi Wilkowice - w § 11 wprowadzono następujący zapis:

Cały obszar planu miejscowego jest objęty strefą „W” archeologicznej ochrony konserwatorskiej. W strefie „W” ochrony konserwatorskiej, nakazuje się prowadzić badania archeologiczne przy inwestycjach naruszających strukturę gruntu, prowadzone przez uprawnionego archeologa.

VII. Uchwała Nr XIII/93/2015 Rady Gminy Lipno z dnia 7 października 2015 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lipno, pod tereny aktywności gospodarczej, w rejonie drogi krajowej nr 5, w obrębie wsi Wilkowice - ustalono następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

§ 9.1. Na całym obszarze objętym planem, ustanawia się strefę ochrony zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych; 2. przedmiotem ochrony w strefie zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, są znajdujące się w niej zabytki archeologiczne, stanowiące świadectwo życia i działalności człowieka; 3. na obszarze opracowania planu, tożsamym ze strefą zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, obowiązuje zgodnie z przepisami odrębnymi, nakaz prowadzenia badań archeologicznych dla inwestycji naruszających strukturę gruntu; 4. obejmuje się ochroną konserwatorską strefy stanowisk archeologicznych, oznaczonych graficznie na rysunku planu i opisanych numerami AZP: a) 63-24/55, b) 63-24/56, c) 63-24/95; 5. oznaczenie graficzne stref stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt 4, posiadają jednocześnie znaczenie informacyjne, dla jakiej części obszaru objętego planem, mają zastosowanie przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w zakresie ochrony zabytków archeologicznych; 6. w strefach stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt 4, obowiązuje zgodnie z przepisami odrębnymi, nakaz przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych, dla inwestycji naruszających strukturę gruntu.

VIII. Uchwała Nr LXVI/396/2018 z dnia 8 listopada 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lipno, dla obszarów o przeważającej funkcji rolnej i leśnej, położonych w części obrębów Lipno, Klonówek i Żakowo.

§ 9. Na obszarze opracowania planu obowiązują następujące zasady dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1) ustala się strefy „W” ochrony archeologicznej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, zgodnie z granicami wyznaczonymi na rysunku planu,

w których obejmuje się ochroną następujące stanowiska archeologiczne: 1. AZP 62-24/61; 2. AZP 62-24/62; 3. AZP 62-24/63; 4. AZP 62-24/116; 5. AZP 63-24/97; 6. AZP 63-24/99; 7. AZP 63-24/100; 2) w strefach o których mowa w pkt 1, przedmiotem ochrony są zabytki archeologiczne; 3) w przypadku przystąpienia do zamierzeń inwestycyjnych związanych z pracami ziemnymi obowiązują wymogi związane z ochroną archeologiczną, wynikające z przepisów odrębnych.

IX. Uchwała Nr V/27/2019 Rady Gminy Lipno z dnia 26 lutego 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lipno, w miejscowości Karolewko, w obrębie wsi Wilkowice

§ 9. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1) na całym obszarze objętym planem, ustanawia się strefę „W” występowania zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych; 2) przedmiotem ochrony w strefie zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, są znajdujące się w niej zabytki archeologiczne; 3) na obszarze opracowania planu, tożsamym ze strefą ochrony zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, dla inwestycji naruszających strukturę gruntu, obowiązuje zgodnie z przepisami odrębnymi, nakaz prowadzenia badań archeologicznych.

X. Uchwała Nr XXXIII/255/2021 Rady Gminy Lipno z dnia 28 kwietnia 2021 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lipno, dla obszaru położonego w miejscowości Gronówko

§ 8. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1) obszar opracowania planu obejmuje się strefą ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego nr AZP 63-24/73 ujętego w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 2) przedmiotem ochrony w strefie, o której mowa w ust. 1 są znajdujące się w niej zabytki archeologiczne, stanowiące świadectwo życia i działalności człowieka - przepisy odrębne związane z ochroną archeologiczną stosuje się odpowiednio.

Ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z zapisów zawartych w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i są każdorazowo uzgadniane z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegaturą w Lesznie.

Inwestycje na terenie gminy Lipno, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wykonywane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

8.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia.

Gmina Lipno posiada gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowany w 2005 r. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

8.4. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Część terenów gminy znajduje się w granicach dwóch obszarów chronionego krajobrazu:

1) OCHK „Kompleks leśny Śmigiel-Święciechowa” o powierzchni 8974,8 ha, na terenie gminy Lipno (4248,69 ha) obejmuje zwarty kompleks leśny wraz z doliną

rzeki Samicy o cennych wartościach krajobrazowych i przyrodniczych. Szczególnie dotyczy to jego części północnej, gdzie czysta rzeczka płynie meandrami pośród łąk i drzewostanów leśnych. Ze względu na atrakcyjność krajobrazową obszar stanowi potencjalne miejsce wypoczynku ludności z Leszna i okolic. Bardzo małe zaludnienie terenu, brak przemysłu oraz zwartość kompleksu leśnego tworzą sprzyjające warunki bytowania wielu gatunków zwierząt chronionych. Obszar ten stanowi także łącznik – korytarz ekologiczny, łączący wszystkie sąsiednie obszary chronionego krajobrazu. Status prawny tego obszaru sankcjonuje Uchwała Nr XXII/579/16 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 26 września 2016 r. w sprawie obszaru chronionego krajobrazu „Kompleks leśny Śmigiel – Świąciechowa”;

2) OCHK „Krzywińsko-Osiecki wraz z zadrzewieniami generała Dezyderego Chłapowskiego i kompleksem leśnym Osieczna - Góra, to największy powierzchniowo obszar chronionego krajobrazu zajmujący 714,25 km² obejmuje Pojezierze Krzywińskie i Pojezierze Dolskie oraz dolinę Rowu Polskiego i Rowu Śląskiego. Cechuje go krajobraz zbliżony do naturalnego z niskim stopniem zaludnienia i osadnictwa. Szczególnie cennymi pod względem krajobrazowym i przyrodniczym są tereny dolin Rowu Polskiego i Rowu Śląskiego oraz jeziora w okolicach Świerczyny. Wysoka lesistość – ponad 40%, liczne jeziora i rzeki oraz bogactwo form rzeźby polodowcowej, a także zadrzewienia, stanowią o atrakcyjności turystyczno-krajobrazowej tego obszaru. Różnorodność biotopów stwarza dogodne warunki do bytowania licznych gatunków flory i fauny, w tym gatunków chronionych, bądź rzadkich i zagrożonych. W skład opisywanego obszaru wchodzi trzy rezerваты przyrody i dwa projektowane. Zarówno wielkość obszaru, jak i różnorodność ekosystemów zapewniają warunki do swobodnego bytowania i migracji roślin i zwierząt, a także możliwość wykorzystania jego walorów naturalnych dla turystyki i wypoczynku. W gminie Lipno leży fragment tego obszaru traktowany jako łącznik obszaru Krzywińskiego z kompleksem leśnym doliny Samicy. Status prawny tego obszaru wyznaczony został rozporządzeniem Nr 82/92 Wojewody Leszczyńskiego z dnia 1 sierpnia 1992 r. w sprawie wyznaczenia obszarów chronionego krajobrazu na terenie województwa leszczyńskiego.

Jedyny w gminie rezerwat przyrody zlokalizowany jest na gruntach miejscowości Goniembice. Obejmuje on ochroną stanowisko pełnika europejskiego na obszarze 1,77 ha, ciągnącego się wzdłuż cieków. Powołany został zarządzeniem Ministra Rolnictwa, Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 września 1974 w sprawie uznania za rezerwat przyrody. Występują tu

również okazy kuklika zwisłego, storczyka szerokolistnego, knieci błotnej, firletki poszarpanej. Rezerwat nosi nazwę „Dolinka”, na dziś stanowi małą zatorfioną dolinkę, środkiem której przebiega rów melioracyjny, a na łące występują turzyce niskie. Ostatnie badania (2004 r.) wykazały, że pełnik europejski pokrywa nie więcej niż 1% powierzchni rezerwatu.

Na terenie gminy Lipno indywidualną ochroną poprzez wpis do rejestru pomników przyrody objęte są obiekty przyrody ożywionej: lipa drobnolistna w Goniembicach, sosna pospolita i dęby szypułkowe w Leśnictwie Błotkowo.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Zabytki nieruchome na terenie gminy Lipno, wpisane do rejestru zabytków, prezentują zróżnicowany stan zachowania wynikający z formy własności i wykorzystania obiektu, od dobrego po wymagające pilnych prac remontowych i rewitalizacyjnych. Wśród najcenniejszych zabytków nieruchomych, z uwagi na walory historyczne i architektoniczne, wyróżniono obiekty w n/w miejscowościach:

GONIEMBICE

Kościół par. p.w. św. Mikołaja

Pierwsza świątynia wzmiankowana w 1395 r. p.w. św. Mikołaja i św. Barbary. W 1686 r. została wzniesiona nowa, drewniana świątynia z fundacji Jana Franciszka Jaraczewskiego, ówczesnego właściciela wsi. Obecny kościół parafialny p.w. św. Mikołaja wzniesiony został w 1815 r. z fundacji Korduli z Gorzeńskich - Turno, stolnikowej kaliskiej i jej syna generała hr. Kazimierza Turno. Obiekt usytuowany w centrum wsi, stoi na dawnym cmentarzu otoczonym murem, bez wyraźnych cech stylowych, murowany z cegły ceramicznej, otynkowany. Kościół orientowany, na planie prostokąta z kwadratową wieżą na osi od zachodu. W przyziemiu wieży – kruchta. Jednokondygnacyjny z poddaszem strychowym, nakryty stromym dachem trójsпадowym, krytym dachówką. Przylegająca od zachodu wieża, podwyższona w 1921 r., trójkondygnacyjna, nakryta baniastym hełmem, krytym blachą, zwieńczonym krzyżem na kuli. Narożniki wieży i środkowy fragment ściany zamykającej korpus od wschodu – opilastrowane. Wnętrze salowe, nakryte sufitem z fasetą, podzielone dwoma kulisowo ustawionymi fragmentami ścian na część nawową i prezbiterialną. W latach 90. XX w. remont dolnych części ścian – osuszenie murów kanałami wentylacyjnymi. W ostatnich latach wylano nową posadzkę i położono płytki w kościele oraz odmalowano dolne partie ścian. W obecnym -

2024 r. - wymieniana jest stolarka okienna i drzwiowa z funduszy rządowych. Stan zachowania dobry.

Zespół dworski

Dwór usytuowany w południowo-wschodniej części wsi, zbudowano w 2 poł. XIX w. dla ówczesnych właścicieli wsi, rodziny Cioromskich. Budynek murowany z cegły ceramicznej, tynkowany, na wysokim kamiennym cokole, podpiwniczony. Rzut na planie zbliżonym do zwartego prostokąta, z asymetryczną, trójkondygnacyjną wieżą na skraju elewacji południowej, krytą wysokim hełmem w kształcie ściętego ostrosłupa, pokrytego blachą. Hełm wieży nawiązuje do nurtu historyzującego, określanego „kostiumem francuskim”. Bryła piętrowa, rozczłonkowana, nakryta stropodachami pokrytymi papą. Środkowe przęsło wschodnie od południa i północy wysunięte w ryzality - wyższe od przęseł sąsiednich. Między wieżą a ryzalitem umieszczono wejście główne, poprzedzone schodami. Obiekt nieużytkowany, ulega degradacji - brakuje części stolarki okiennej, zawilgocone mury, wymaga odrestaurowania.

Dwór stoi w południowej części otaczającego go parku, założonego na rzucie wydłużonego prostokąta, na północ od dworu teren jest pochylony w stronę stawu i wypływającej z niego rzeczki, które stanowią główny element kompozycyjny parku krajobrazowego, ogrodzonego siatką na kamiennej podmurówce. Wjazd główny od strony zachodniej. Park sąsiaduje z podwórzem gospodarczym, którego współcześnie pobudowane garaże znajdują się na osi założenia dworskiego. W przetrzebionym drzewostanie zachowane okazy: dęby, klony, lipy, kasztanowce. W parku podjęto prace porządkowe, w otoczeniu dworu wykarczowano krzewy, usunięto posusz, generalnie jednak park wymaga rewitalizacji. Zespół stanowi własność prywatną.

GÓRKA DUCHOWNA

Kościół par. p.w. MB Pocieszenia i św. Michała Archaniola

Kościół usytuowany na wzniesieniu, na północnym skraju wsi, po wschodniej stronie lokalnej drogi, na terenie o nieregularnym kształcie, otoczonym murowanym ogrodzeniem z cisów granitowych. Wzniesiony w XV/XVI w., jako następca kościoła drewnianego, którego proboszczem, w 1400 roku, był jeden z Benedyktynów z Lubinia. Górka Duchowna pozostawała ich własnością do 1797 r., a pod ich zarządem była do 1843 r. Świątynia była wielokrotnie przebudowywana, m. in. po pożarze w 1691 r. Świątynia jest w zrębie późnogotycka, zbarokizowana, z dobudowaną w latach 1902 -1903 neobarokową wieżą po zachodniej stronie nawy. W 1910 r. podniesiono o 2 m dach nad nawą kościoła.

Murowany, na ceglanej podmurówce, tynkowany, orientowany, jednonawowy, wzniesiony na planie krzyża łacińskiego. Jego wzdłużną oś tworzą, od zachodu: wieża na planie kwadratu, szersza od niej nawa na rzucie prostokąta oraz nieznacznie od niej węższe, zamknięte wielobocznie, wzmocnione szkarpami prezbiterium po stronie wschodniej. Przy wschodniej części nawy, przed prezbiterium, wznoszą się późniejsze kaplice: po stronie północnej kaplica św. Anny z pocz. XVIII w., po stronie południowej - kaplica p.w. Matki Bożej Pocieszenia z 1760 r., tworzące oś poprzeczną i rodzaj transeptu. Do południowej elewacji nawy, na całej jej długości, przylega otwarty krużganek na planie prostokąta, wzniesiony w latach 50. XX w., zapewniający dostęp do kaplicy p.w. Matki Bożej Pocieszenia. W narożniku między wschodnią elewacją kaplicy południowej a północną elewacją prezbiterium wznosi się zakrystia na rzucie prostokąta z przedsionkiem do prezbiterium. Bryła kościoła wysoka, rozczłonkowana, składa się z 5 różnych co do wielkości i wysokości segmentów. Prezbiterium jest węższe i niższe od jednokondygnacyjnej nawy z częścią strychową, wzmocnione trzema szkarpami. Boczne kaplice są równe wysokością nawie. Wieża po jej stronie zachodniej, nieznacznie zwężająca się ku górze, sześciokondygnacyjna, nakryta baniastym dachem z latarnią. Nawę nakrywa wysoki dach dwuspadowy, prezbiterium nakrywa stromy dach pięciopołaciowy. Dachy kryte dachówką ceramiczną. W 1969 r. wybudowano mur otaczający teren kościoła. W 1975 r. teren wokół świątyni pokryto nawierzchnią betonową. Prace remontowe prowadzone na bieżąco. Stan zachowania dobry.

Zespół pałacowy

Położony w południowej części wsi, wzniesiony w 2 poł. XIX w., przebudowany i rozbudowany od strony wschodniej i zachodniej w 1906 r. przez rodzinę Gustdorf, która była właścicielem majątku od 1881 r. do 1945 r. Budynek pałacu murowany z cegły, na cokole z kamienia łamanego, tynkowany, fasadą zwrócony na północ. Nad korpusem i skrzydłem zachodnim dachy kryte dachówką ceramiczną, na pozostałych dachach papa. Pałac wzniesiony na rzucie prostokątnego, zróżnicowanego na osi korpusu z dostawionym prostokątnym, nieco cofniętym w elewacji skrzydłem od strony zachodniej oraz zróżnicowanym, założonym na rzucie litery L skrzydłem wschodnim, wychodzącym poza elewację frontową i ogrodową. W narożniku utworzonym przez załamanie litery L skrzydła umieszczona jest prostokątna przybudówka oranżerii. Oranżeria jednoprzestrzenna. Układ pomieszczeń w całości budynku amfildowy łączący wszystkie skrzydła i korpus. Bryła rozczłonkowana, podpiwniczona, złożona z dwukondygnacyjnego, prostopadłościennego korpusu

lekko zryzalitowanego na osi fasady, przykrytego dachem dwuspadowym, z prostopadłościenną zwieńczoną trójkątnym szczytem przybudówką przedsionka. Od strony ogrodowej na osi trójkondygnacyjny pseudoryzalit zwieńczony ponad okapem dachu trójkątnym szczytem i kryty odrębnym dachem dwuspadowym. W przyziemiu taras z pergolą. Do korpusu od zachodu przylega, równe mu wysokością i szerokością, skrzydło kryte wspólnym dachem, natomiast od wschodu dostawione jest dwukondygnacyjne, prostopadłościenne skrzydło kryte spłaszczonym dachem. Elewacje z zachowanym częściowo detalem architektonicznym (elementy neoklasycystyczne i neobarokowe) w postaci kanelurowanych i wykrojonych płycin, pilastrów, profilowanych gzymsów i opasek okiennych (niektórych z kluczami), naczółków trójkątnych i o formie odcinka koła. Otwory okienne o zróżnicowanym wykoju: prostokątne, półkola, prostokąt. Obiekt na bieżąco remontowany, wykorzystywany na cele oświatowe. Obecnie w użyczeniu Fundacji św. Siostry Faustyny z Goleniowa k. Szczecina, która prowadzi szkołę niepubliczną.

Pałac usytuowany jest na północnym skraju parku krajobrazowego, o powierzchni pierwotnej ok. 5 ha, obecnie bardzo okrojonej, w tym dwa stawy, aleja grabowa, zróżnicowany, zaniedbany drzewostan z licznymi samosiewami, wymagający uporządkowania, wśród którego przeważa jesion wyniosły, olsza czarna, kasztanowiec, klon pospolity, lipa drobnolistna, świerk. Istniejące krzewy stanowią świadectwo dawnych żywopłotów, szpalerów, ozdobnego zakrzewienia. Teren parku poprzecinany drogami i ścieżkami w sposób nieplanowany. Na terenie parku zaniedbany nagrobek ostatniego właściciela Maxymiliana von Gustdorf. Park wymaga rewaloryzacji. Własność RSP Górka Duchowna.

GRONÓWKO

Zespół dworsko-folwarczny

Dwór wzniesiono w 1 poł. XIX w. z typowym dla tego okresu wysokim dachem uskokowym - polskim. Przebudowany na początku XX w., gdy właścicielką majątku była Therese Storck. Dobudowano wówczas wystawy dachowe i przybudówkę od wschodu. Budynek murowany z cegły, otynkowany, na kamiennym fundamencie, na rzucie prostokąta z ryzalitem środkowym od frontu i elewacji północnej. Do elewacji wschodniej dostawiona przybudówka z osobnym wejściem. Bryła zwarta, jednokondygnacyjna z wysokim łamanym dachem, z ryzalitem środkowym zwieńczonym wystawą dachową z uskokowym szczytem od południa i północy, od wschodu jednokondygnacyjna przybudówka. W fasadzie czterokolumnowy ganek poprzedzający wejście.

Obiekt nieużytkowany, w ruinie, z zarwanym dachem i stropem, rozpadające się mury, pozbawiony stolarki, niezabezpieczony.

Oficina, murowana, pierwotna z 1 poł. XIX w., obecna odbudowana współcześnie.

Park krajobrazowy, założony ok. poł. XIX w., o pow. ok 2 ha, w tym 0,45 ha wód. Zaniedbany drzewostan, w którym przewaga lip, świerków i dębów. Ponadto występują jesiony wyniosłe, wiąz polny, topola, klon zwyczajny. Zachowana aleja lipowo-grabowa we wschodniej części zadrzewienia, w części centralnej parku polana, w północno-zachodniej części parku młodsze nasadzenia świerku pospolitego, w latach 70. XX w. nasadzono szpaler klonów zwyczajnych. Stawy zarastające. Widoczne pozostałości dawnych regularnych alejek. Zachodnią granicę parku stanowi głęboki rów. Park wymaga rewitalizacji.

Zabudowania folwarczne stawiano na przestrzeni kilkudziesięciu lat – najstarsze budynki w zespole to stajnia z 1880 r., obora z 1900 r. przy wjeździe i budynek inwentarski dla wołów, trzody chlewnej i koni. W rozplanowaniu założenia dworsko-folwarcznego ośrodek założenia stanowi dwór, na osi którego znajduje się główna brama wjazdowa, usytuowana w południowej pierzei podwórza, za dworem - park założony asymetrycznie do dworu, na zachód od dworu - oficina ustawiona do niego prostopadle. Dwór i oficina oddzielone od właściwego podwórza niewielkim podjazdem oraz dwoma stawami usytuowanymi symetrycznie po obu stronach drogi znajdującej się na osi dwór - brama i przecinającej podwórze. Teren podwórza zamknięty od południa budynkiem obory ustawionej szczytem wschodnim do bramy wjazdowej oraz budynkiem stodoły ustawionej szczytem zachodnim do bramy wjazdowej. Od zachodu podwórze zamknięte budynkami: obory, stelmacharni, kuźni, wiatami i dawną wozownią. Od północy teren podwórza folwarcznego ograniczony parkiem, budynkiem dawnej stajni, stawami i ogrodem. Na wschodniej pierzei podwórza znajduje się nowy budynek stodoły posadowiony na starych fundamentach widocznych od strony szczytu północnego. Podwórze folwarczne łączy się z nowym podwórzem, którego budowę rozpoczęto w latach 50. XX w. Obok nowych budynków znajduje się stodoła zbudowana w 1917 r. Budynki murowane, jednokondygnacyjne, na rzucie prostokąta, niektóre podpiwniczone, nakryte dachami dwuspadowymi. Część z zawilgoconymi murami i ubytkami w pokryciach dachowych. Zespół dworsko-folwarczny stanowi własność prywatną.

KLONÓWIEC

Zespół dworski

Dwór zbudowany w 2 ćw. XIX w. dla ówczesnej właścicielki majątku Apolonii ze Skarżyńskich - Szczawińskiej. W latach 20. XX w. rozbudowany o ryzalit frontowy przez kolejnych właścicieli - Cioromskich. Budynek murowany, tynkowany, jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, na podmurówce kamiennej, zbudowany na rzucie wydłużonego prostokąta, z dostawioną na osi elewacji południowej prostokątną werandą, nakrytą dachem mansardowym. Na osi elewacji północnej dwukondygnacyjny ryzalit pozorny. Dwór nakryty dachem naczółkowym, krytym dachówką ceramiczną. W ostatnich latach wykonano remont konstrukcji dachu, przełożono i uzupełniono dachówki, wymieniono opierzenia, wykonano instalację odgromową, przemurowano kominy. Obiekt w dobrym stanie.

W sąsiedztwie, na północny – zachód od dworu, znajdują się ruiny dawnej oficyny, murowanej, z 2 ćw. XIX w., składające się z ciągu czterech połączonych budynków na planie wydłużonego prostokąta, skrajne budynki tzw. "wieże"-dwukondygnacyjne nakryte dachami namiotowymi z dachówki ceramicznej, środkowe - parterowe nakryte dachami dwuspadowymi, obecnie pozbawione dachów. Oficyna pozbawiona stolarki okiennej i drzwiowej, ubytki w murach, elewacje pozbawione tynków, nad „wieżami” zarwane stropy, ubytki w dachach.

Park krajobrazowy, założony ok. poł. XIX w., o pow. ok. 2,7 ha, w tym staw o pow. 0,54 ha. Zachowane okazy drzew: lipa drobnolistna, klon, dąb szkarłatny. Wzdłuż południowej granicy parku wiedzie aleja kasztanowców, od północy lipowa. W drzewostanie przewaga gatunków: grab pospolity, robinia biała, klon pospolity, topola biała, dąb bezszypułkowy. Park odgrodzony od drogi lokalnej współczesną, metalową siatką. Stan zachowania dostateczny.

Zespół dworski użytkuje Gospodarstwo Rolno-Nasienne Klonówiec Sp. z o.o.

MÓRKOWO

Kościół par. p.w. Wszystkich Świętych

Położony w środkowej części wsi, przy skrzyżowaniu dwóch lokalnych dróg, późnogotycki kościół wzniesiono w 2 poł. XVI w. z fundacji Kotwiczów-Dłuskich. W 1858 r. kościół został poddany gruntownej restauracji (najprawdopodobniej wówczas obniżono dachy nad nawą i prezbiterium). Kolejne prace restauracyjne przeprowadzono na początku XX w. (1900-1911). Wówczas do fasady dobudowano czworoboczną wieżę. Kościół orientowany, jednonawowy, trójprzęsłowy, na rzucie prostokąta z kwadratową wieżą od zachodu. W przyziemiu wieży kwadratowa kruchta i dwa prostokątne aneksy po

bokach kruchty. We wschodniej części nawy, węższe od niej, prezbiterium, w którego północnej ścianie wejście do przylegającej zakrystii. Nawę na narożach i w połowie długości ścian bocznych wzmacniają trójuskokowe szkarpy. Nawa i prezbiterium nakryte dachami dwupołaciowymi. Południowa elewacja kruchty bocznej zamknięta trójkątnym szczytem o geometrycznym spływie, zwieńczonym krzyżem. Kruchtę nakrywa dach dwuspadowy. Przy zachodniej elewacji nawy wznosi się wyższa od niej wieża o prostopadłościenną dolną kondygnację, do której przylegają boczne pomieszczenia nakryte odrębnymi, jednospadowymi daszkami. Górna kondygnacja nawy, nieznacznie węższa od dolnej, składa się z dwóch części: dolnej o podstawie czworobocznej oraz górnej o kształcie wielobocznym, oddzielonej od niej trzema połaciami dachu okapowego, zwieńczonej hełmem z latarnią i krzyżem. Nawa, prezbiterium i zakrystia wzniesione z cegły i kamieni polnych, otynkowane. Kruchta po stronie południowej, murowana z cegły i otynkowana, podobnie jak dwa pomieszczenia po północnej i południowej stronie wieży. Wieża przy elewacji zachodniej w dolnej kondygnacji wykonana w konstrukcji szkieletowej, otynkowanej, w górnej - z drewna, w konstrukcji słupowej, oszalowanej deskami w układzie pionowym, zwieńczona hełmem z latarnią. Dachy nad nawą, prezbiterium, zakrystią, kruchtą południową i bocznymi pomieszczeniami przy wieży pokryte dachówką ceramiczną. Trzy połacie dachu oddzielającego dolną kondygnację wieży od górnej pokrywa blacha.

W latach 1985-86 przeprowadzono osuszanie budynku, w 1986 r. na nowo otynkowano elewacje. Rok później wymieniono deski szalujące wieżę, zakonserwowano i naprawiono więźbę dachową. W 1989 r. odmalowano elewacje kościoła. W 2015 r. remont i wzmocnienie ścian kruchty bocznej, prace osuszające i wzmacniające cokół kościoła, w 2017 r. remont uszkodzonego w czasie nawałnicy pokrycia wieży, w tym też roku remont dachu i położenie nowej dachówki na kościele. W 2019 r. przeprowadzono renowację drzwi wejściowych do kościoła, a w 2020 r. wymieniono stolarkę okienną. Od marca 2024 r. trwa remont wieży kościoła.

RADOMICKO

Dwór

Zbudowany w 1 poł. XIX w., usytuowany na niewielkim wzniesieniu w środkowej części wsi po wschodniej stronie drogi Leszno-Śmigiel, na terenie niewielkiego parku. Dwór murowany, otynkowany, parterowy z użytkowym poddaszem. Założony na rzucie prostokąta z piętrowym ryzalitem w fasadzie zwieńczonym trójkątnym naczółkiem i płytkim ryzalitem w elewacji tylnej.

Budynek nakryty łamanym dachem, pokrytym dachówką ceramiczną karpiówką, daszki nad wejściem w elewacjach bocznych szklane w metalowej konstrukcji. Po II wojnie w budynku wprowadzono nowe ścianki działowe, adaptując pomieszczenia na potrzeby mieszkalne. W ostatnich latach przeprowadzono wymianę stolarki okiennej. Obecnie obiekt pełni funkcję mieszkalną. Budynek wymaga remontu dachu i odnowienia elewacji. Po remoncie nie przewiduje się zmiany funkcji. Własność Gminy Lipno. Stan zachowania dostateczny.

WILKOWICE

Kościół par. p.w. św. Marcina

Usytuowany w środkowej części wsi, na terenie dawnego cmentarza parafialnego otoczonego murem z dwiema bramami. Kościół wzniesiony w XV w. Na skutek późniejszych przebudów został pozbawiony widocznych, późnogotyckich cech stylowych. Pierwsza wzmianka dotycząca kościoła pochodzi z 1421 roku. Wówczas kościół nosił wezwanie św. Katarzyny. W 1570 r. ówczesni właściciele Wilkowic postanowili przekazać kościół Braciom Czeskim. W rękach innowierców pozostawał do 1625 r., kiedy to został przywrócony katolikom pod wezwaniem św. Wojciecha. W 2 ćw. XVII w. przy południowej elewacji prezbiterium została wzniesiona kaplica p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP. W 1672 r. kościół zmienił wezwanie na obecne, św. Marcina. W 1819 r. przy elewacji zachodniej wzniesiono wieżę, która uległa zniszczeniu w czasie pożaru w 1931 r. Odbudowano ją w 1937 r. Kościół murowany, orientowany, jednonawowy. Do nawy głównej przylega od wschodu równe jej wysokością, nieznacznie węższe i dłuższe prezbiterium zamknięte trójbocznie. Nawa i prezbiterium są oszkarpowane. Do nawy przylega kruchta od południa, od zachodu wieża. W narożniku między południową elewacją wieży i zachodnią nawy znajduje się wieżyczka schodowa na planie koła. Równolegle do północnej elewacji prezbiterium przylega zakrystia na rzucie wydłużonego prostokąta. Nawa i prezbiterium, nieznacznie od niej węższe, są tej samej wysokości, oszkarpowane, zakrystia, kaplica oraz kruchta południowa od nich niższe, wieża dwukondygnacyjna nakryta hełmem cebulastym z latarnią. Dachy pokryte dachówką ceramiczną, hełm wieży - blachą ocynkowaną. W 1962 r. odnowiono wnętrze. W latach 1999-2000 przeprowadzono w kościele prace remontowe, które objęły m. in.: malowanie ścian, remont zakrystii i kaplicy oraz jej wyposażenia, w tym renowację zachodniego witraża, wymianę okien. Stan zachowania dobry.

Cmentarz ewangelicki

Założony w k. XIX w., na planie czworokąta, usytuowany przy drodze

polnej wiodącej do Krzycka. Na terenie cmentarza zachowało się kilkanaście nagrobków wykonanych z piaskowca i sztucznego kamienia. Płyty nagrobne posiadają inskrypcje w języku niemieckim. Śladowo zachowane kwatery z rzędownym układem mogił. Teren przez lata zarośnięty, co spowodowało brak czytelności rozplanowania obiektu. Architektura nagrobna została zniszczona w wyniku upływu czasu, dewastacji i nadmiernego rozrostu krzewów, w części zachowana fragmentarycznie, przemieszczona. Przy północno-zachodniej granicy cmentarza zachowały się ślady dawnej alei. Pierwotny drzewostan tworzą drzewa liściaste – dęby szypułkowe, jesiony wyniosłe, lipy i klony. Cmentarz oznakowany. Uporządkowano zieleń (wycięto samosiewny drzew, zarośla dziczyńskich krzewów), odsłonięto i oczyszczono zachowane nagrobki. Obecnie cmentarz jest cyklicznie porządkowany.

Własność Gminy Lipno.

Zajazd, ob. dom, ul. Dworcowa 11

Budynek wzniesiony w 1888 r., jednokondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, na rzucie prostokąta, z częściowo użytkowym poddaszem, posadowiony na kamiennym cokole. Ścianka kolankowa oraz partie poddasza wykonane w konstrukcji muru pruskiego. Wystające, profilowane krokwie, wsparte na dekoracyjnie profilowanych mieczach. Nakryty dachem naczółkowym, krytym dachówką karpiówką, wystawki oraz krawędzie dachu zwieńczone cynkowymi sterczynami. W elewacji południowo - wschodniej drewniany ganek z bogatą dekoracją snycerską.

W latach 90. XX w. wymiana okien w części poddasza, remont dachu i częściowa wymiana dachówek. Stan zachowania dobry. Własność prywatna.

Rządcówka, ob. dom, ul. Dworcowa 12

Budynek wzniesiony w 1894 r. Murowany, założony na rzucie prostokąta, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym, pokrytym dachówką. Na osi elewacji południowo-zachodniej ryzalit przechodzący w wystawkę, od frontu drewniana weranda. Naroża boniowane. Stan zachowania zadowalający. Obiekt zarządzany przez Wspólnotę Mieszkaniową.

Wiatrak koźlak

Zbudowany w 1779 r. Zaniedbany od lat obiekt, który był już w katastrofalnym stanie, w maju 2019 r. zawalił się po przejściu wichury. Własność prywatna.

WYCIAŹKOWO

Dwór

Usytuowany w zachodniej części wsi. Zbudowany w 1 poł. XIX w. dla ówczesnej właścicielki wsi Józefy Skórzewskiej. Budynek murowany, założony na planie prostokąta z niewielką przybudówką od wschodu. Bryła zwarta, częściowo podpiwniczona, dwukondygnacyjna z wysokim poddaszem. Dach czterospadowy kryty dachówką ceramiczną. Na osi elewacji ogrodowej ryzalit ujęty lizenami, nakryty dwuspadowym daszkiem, w elewacji frontowej ryzalit pozorny zwieńczony trójkątnym frontonem. W wyremontowanym obiekcie świadczone są usługi agroturystyczne („Dworek Zaremba”). Własność prywatna.

ŻAKOWO

Zespół dworski

Założenie dworskie usytuowane jest w północnej części wsi, ma kształt nieregularny i obejmuje park z zachowaną aleją wiodącą od podjazdu przed dworem ku polom ograniczającym park od zachodu, dwór oraz stajnię z wozownią. Przez park przepływa strumień, przez który przejście po mostku znajdującym się w alejce. Dwór wzniesiony w 2 poł. XIX w. dla hrabiego Stefana Dąbskiego herbu Godziemba.

Budynek o rzucie wydłużonym w kierunku północ-południe, ściany murowane z cegły, tynkowane, na wysokim cokole. Bryła monumentalna, nieregularna, rozczłonkowana. Korpus główny dwukondygnacyjny nakryty dachem tarasowym z ogniomurkami, w elewacji zachodniej dwukondygnacyjny, jednoosiowy ryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem ze sterczynami obeliskowymi, w elewacji wschodniej jednokondygnacyjna trzyosiowa weranda nakryta płaskim dachem trójspadowym. Od północy dostawione do korpusu prostopadłe skrzydło, wysunięte przed lica elewacji wschodniej i zachodniej w formie płytkich ryzalitów bocznych. Przy północnej elewacji skrzydła ośmioboczna, trójkondygnacyjna wieża nakryta hełmem kopulastym z iglicą. Od południa przylega do korpusu skrzydło jednokondygnacyjne, węższe, nakryte dachem płaskim z ogniomurkiem i ślepą balustradą; na narożu południowo-zachodniego skrzydła ukośnie ustawiona dwukondygnacyjna wieża nakryta hełmem cebulastym. Zagospodarowany w minionym wieku na cele mieszkalne dla pracowników byłego PGR-u, budynek ulegał degradacji. W 2013 r. ANR przeprowadziła remont obiektu, który obejmował: wymianę pokrycia dachowego oraz częściowo więźby dachowej, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, remont elewacji, remont instalacji i urządzeń infrastruktury technicznej. Obecnie budynek opuszczony przez dotychczasowych lokatorów ulega ponownej

degradacji. Odpadają zawilgocone tynki, naokoło budynku teren zarośnięty przez nadmiernie rozrastającą się roślinność, która wdziera się na mury.

Budynek dworu znajduje się w południowej części parku krajobrazowego, o powierzchni 4 ha w tym 0,10 ha wód. Park ogólnie zaniedbany. Nadmiernie porośnięty niekontrolowanym rozrostem krzewów. Południowy i zachodni pas zieleni złożony z krzewów głogu, wokół stawu rosną wierzby, olsze, klony pospolite. W drzewostanie przeważa robinia biała, klon pospolity, kasztanowiec, modrzew europejski, sosna czarna. Park wymaga prac rewitalizacyjnych.

Budynek stajni z wozownią wzniesiony w poł. XIX w., w odległości 100 m na północny-zachód od dworu, po znacznych przeróbkach w latach 50. XX w. Część stajenna przeznaczona na mieszkanie i pomieszczenie gospodarcze. Budynek założony na rzucie prostokąta z przylegającą do niego wieżyczką w kształcie kwadratu, bez podpiwniczenia, z dachem dwuspadowym zwieńczonym attyką i użytkowym poddaszem nad częścią stajenną. Ściany z cegły i kamienia na kamiennym cokole. Budynek nieużytkowany, ulega degradacji.

Zespół dworski znajduje się w Zasobach Własności Rolnej Skarbu Państwa.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Lipno nie posiada planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy.

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są

katastrofy naturalne, np. pożary, powódzie, wichury, a także akty wandalizmu połączone z kradzieżą. Zagrożenia te w dużym stopniu uzależnione są od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru, systemy sygnalizacji włamania i napadu, systemy monitoringu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne i ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miast czy wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat

lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 22, ust. 5 cyt. ustawy w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gmina Lipno wykonała w 2010 r. karty adresowe gminnej ewidencji zabytków nieruchomych.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków; w pierwszej kolejności wykonane zostaną karty adresowe dla cmentarzy przykościelnych w Goniembicach, Górcie Duchownej i Mórkwie oraz cmentarza rodowego w Klonówcu, znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, do końca 2025 r. wykonane zostaną karty adresowe stanowisk archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez Gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Lipno na lata 2024-2027” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- opracowanie systemu informacji wizualnej w postaci ujednoliconych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,

- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków,
- uzupełnianie informacji na temat zabytków z terenu gminy zamieszczonych na stronie internetowej Gminy Lipno.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy; zasady udzielania dotacji określone zostały w uchwale Nr LXIV/485/2023 Rady Gminy Lipno z dnia 5 czerwca 2023 r.,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy Lipno,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej, (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, nowe nasadzenia drzew i krzewów, ławki, oświetlenie),
- systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne na terenie cmentarza ewangelickiego w Wilkowicach,,
- remont budynku dworu w Radomicku: remont więźby dachowej, wymiana pokrycia na dachówkę karpiówkę, przemurowanie kominów, wymiana opierzeni, rynien i rur spustowych, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej

zewnętrznej; w trakcie opracowania jest dokumentacja na remont, której wykonanie planowane jest do końca 2024 r.,

- coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,
- opracowanie planu ochrony dworu w Radomicku na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza

i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczystego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy Lipno ze szczególnie cennymi terenami objętymi ochroną krajobrazu, bogata flora i fauna, urokliwy Mórkowski Jar, dostępność komunikacyjna i korzystne położenie w pobliżu stolicy powiatu, rozsiane po gminie cenne obiekty architektoniczne o bogatym przekroju stylów utrwalonych w budowlach sakralnych oraz przypominających świetność szlachecką budowlach rezydencjonalnych otoczonych parkami i folwarkami, wielość małych obiektów kultowych, ślady wielokulturowości, funkcjonowanie Regionalnej Izby Tradycji i Kultury Wiejskiej w Wilkowicach, organizowane cykliczne imprezy np. Międzynarodowy/Ogólnopolski Festiwal Starych Ciągników i Maszyn Rolniczych im. Jerzego Samelczaka, postaci historyczne i ich działalność, Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Górcie Duchownej i coroczny Wielki Odpust wielodniowy, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy. Tutaj, z dala od zgiełku modnych wypoczynkowych miejscowości, można przeżyć przygodę podróżnika wędrującego w głąb przeszłości i odkrywającego historyczne dziedzictwo.

Przez teren gminy przebiegają szlaki turystyczne, stanowiące formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Szlaki te, tworzące system o dużym ładunku dydaktycznym, wiodą przez najciekawsze pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości z uwzględnieniem obiektów zabytkowych i cennych terenów przyrodniczych, wymienionych w poprzednich rozdziałach np.:

- *WIELKOPOLSKI SZLAK WIATRACZNY*, dł. 42 km, największy tego typu szlak w Europie, obejmujący wiatraki koźlaki na terenie Wielkopolski. Na trasie znalazł się wiatrak w Wilkowicach.
- *W STRONĘ BUKOWEGO JARU*, dł. 23 km: Leszno (Gronowo) – Wilkowice – Mórkowo – Leśniczówka Błotkowo – Radomicko – Targowisko – Górka Duchowna – Goniembice.

- *MILCZĄCY ŚWIADKOWIE*, szlak obejmuje najciekawsze pomniki przyrody Regionu Leszczyńskiego, na trasie znajduje się dąb szypułkowy o obwodzie 320 cm i wys. 20 m w pobliżu leśniczówki Smyczyna.
- *SZLAK PIESZY, NIEBIESKI*, dł. 63 km: Kaszczor - Wieleń – Olejnica – Górsko – Dominice – Boszkowo – Ujazdowo – Włoszakowice – Jezierzycze Kościelne – Krzycko Wielkie – Smyczyna – Leśniczówka Błotkowo – Górka Duchowna – Klonówiec – Leszno.
- *SZLAK KRAJOZNAWCZY IM. KAROLA KURPIŃSKIEGO*, niebieski, dł. 134 km: Trzciel - Kaszczor – Włoszakowice – Radomicko – Żakowo - Leszno – Rydzyna – Góra – Wąsosz.
- *SZLAK BŁ. EDMUNDA BOJANOWSKIEGO*: Wrocław – Święta Góra – Podrzecze – Grabonóg – Gostyń – Stary Gostyń - Strzelce Wielkie – Dolsk - Jaszków - Borek Wielkopolski – Turew – Kopaszewo – Śrem – Górka Duchowna – Poznań – Luboń.
- *SZLAK ŻÓŁTY*, dł. 45,6 km.: Błotkowo – Radomicko - Stare Bojanowo - Kościan – Jarogniewice – Piotrowo.
- *POŚRÓD ŁĄK DO LIPNA*, dł. 25 km: Leszno - Święciechowa – Wilkowice - Mórkowo – Lipno.
- *SZLAK ROWEROWY NR 5*, dł. ok. 34 km: Leszno – Klonówiec – Goniembice – Żakowo - Górka Duchowna – Radomicko – Leszno.
- *SZLAK ROWEROWY NR 7*, ok. 36 km: Leszno – Smyczyna - Bukowy Jar- Boguszyń - Krzycko Wielkie - Leszno.
- *SZLAK ROWEROWY NR 8*, ok. 24,5 km: Leszno - Wilkowice - Krzycko Wielkie - Włoszakowice -Grotniki – Boszkowo.
- *SZLAK ROWEROWY DO SANKTUARIUM MARYJNEGO*, dł. 17,5 km: Osieczna - Drzeczkowo –Sulejewo - Górka Duchowna - Żakowo - Koronowo - Wolkowo – Osieczna.
- *SZLAK ZABYTEKÓW SAKRALNYCH GMINY LIPNO*: kościół par. p.w. św. Marcina w Wilkowicach, kościół p.w. św. Edyty Stein w Wilkowicach, kościół p.w. Wszystkich Świętych w Mórkowie, kościół w Radomicku, kościół p.w. Matki Bożej Pocieszenia i św. Michała Archaniola w Górcie Duchownej, kościół w Goniembicach, kaplica p.w. św. Jadwigi Śląskiej.
- *„DOLINA SAMICY”*, ścieżka sportowo-edukacyjna, wyznaczona przez Nadleśnictwo Włoszakowice, przebiega doliną rzeki Samicy przez

tereny gmin: Włoszakowice – Lipno - Świąciechowa. Podzielona na trzy części oznaczone różnymi kolorami.

Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt np. tematyczny szlak kulturowy, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią, znane rody, miejsca kultu czy wydarzenia historyczne. Kolejne propozycje to szlak nordic walking, szlak konny, ścieżka dydaktyczna na terenach cennych przyrodniczo, jako źródło wiedzy związanej z występującymi tutaj i prezentowanymi np. na fotogramach okazami chronionej flory i fauny czy utworzenie punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład realizacji idei tzw. birdwatchingu i turystyki fotograficznej lub walkingtours – spacerowe wycieczki piesze indywidualne i zorganizowane czy wildlifewatching – podglądanie świata przyrody.

Z uwagi na charakterystyczne w krajobrazie kulturowym gminy wyróżniki, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością kapliczki przydrożne, występujące w większości wsi w gminie, wskazane byłoby włączenie ich w istniejący szlak sakralny bądź utworzenie ścieżki dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z różnymi formami architektonicznymi, charakterystycznymi dla poszczególnych regionów Polski, tych niewielkich budowli kultowych, genezy ich powstania itp. Wzbogaciłoby to już istniejącą ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, bowiem perspektywy rozwojowe gminy wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowych i turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych. Gmina mając sama mniejsze możliwości w partnerstwie z innymi gminami może się podjąć takiego zadania. Możliwość taką stwarza Wielkopolska Lokalna Grupa Działania "Kraina Lasów i Jezior", która obejmuje 12 gmin z południowo-zachodniej Wielkopolski, w tym gminę Lipno, a wśród celów jej działania są m.in. ochrona, zachowanie, udostępnianie i promocja dziedzictwa lokalnego, wsparcie prac konserwatorskich przy zabytkach, poprawa stanu i rozwój obiektów kultury oraz infrastruktury turystycznej, w tym szlaków turystycznych.

Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawami odkrywców, warsztatami edukacji regionalnej i aktywnego wypoczynku. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie - łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa

kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność poczynając od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość związaną z mniej spopularyzowanymi w gminie postaciami np. urodzony w Klonówcu Zbigniew Jąder – znany żużlowiec i trener tego sportu lub zasobami kulturowymi np. grodziskiem stożkowatym w Wilkowicach; w Radomicku i Wilkowicach z pomnikami Jana Nepomucena – kult i związki postaci z Czechami; legenda związana z Napoleonem, który w 1812 r. po odrocie spod Moskwy miał spożywać posiłek na głazie narzutowym, usytuowanym przy obecnej trasie z Leszna do Lipna, stąd zyskał nazwę „Stół Napoleona” czy legenda związana z pochówkiem średniowiecznych rycerzy w Górze Duchownej.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Na terenie gminy działalność agroturystyczna, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne, a jej przykłady znajdziemy w miejscowościach Wyciążkowo czy Smyczyna, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

Ponadto, przy pomocy organizacji pozarządowych, w porozumieniu z konserwatorem zabytków i właścicielami nieruchomości wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych z opisami i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Lipno wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy Lipno (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy Lipno,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy Lipno zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest radzie gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70%

ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100% nakładów.

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in. z zaplanowanych na lata 2021-2027, *Programu Infrastruktura i Środowisko*, *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego* oraz *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich*.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.